پنجابی ادب
لاہور

حنیف باوا

Phone No. 68751 Regd. L. No. 7405

Monthly PUNJABI ADAB, Lahore

ٹیلی فون نمبر ۶۵۳۲۳

پنجابی ادب
لاہور

جلد ۲ ۰ شمارہ نمبر ۱۲
۰ دسمبر ۱۹۶۱ء ۰

نگران: صوفی تبسم
ایڈیٹر: حکیم ناصر

فی پرچہ ۵۰ پیسے ۰ ورھے لئی ۶ روپے

محمد عبداللہ خان پرنٹر پبلشر نے نقوش پریس لاہور توں چھپوا کے دفتر پنجابی ادب ہوا سنگھ روڈ سنت نگر لاہور توں شائع کیتا !

پہلی گل

۷ نومبر ۱۹۶۱ء نوں مغربی پاکستان دے گورنر ملک امیر محمد خاں ہوراں مشاورتی کونسل وچ تقریر کردیاں آکھیا پئی ایتھے پنجابی زبان دے مسئلہ بارے گل کرنا غیر ضروری اے پنجابی ادبی اکاڈمی تاں رہی اک پاسے سگوں پنجابیاں آپوں اپنی مادری زبان بارے گل کرنا گو نہیں کیتا اوہناں آکھیا پٹھان یاں سندھی بھاویں آکسفورڈ وچ ہون یاں امریکے ہمیشہ اپنی مادری زبان وچ گل کردے نیں ایہدے خلاف اک پنجابی لاہور وچ رہندیاں دی دوجے پنجابی نال انگریزی وچ گل کردا اے۔ ایہہ گلاں اوہناں ڈاکٹر وزیر آغا ہوراں نوں آکھیاں جنہاں پنجابی ادبی اکاڈمی تے اعتراض کردیاں آکھیا سی پئی ایس اکاڈمی نوں حکومت ولوں پنجابی دیاں کتاباں چھاپن لئی امداد ملدی اے پر ایہہ فارسی دیاں کتاباں چھاپدی اے۔

۱۶ نومبر ۱۹۶۱ء نوں ڈاکٹر خورشید ہوراں رائٹرز گلڈ (پنجابی ریجن) لاہور وچ اک مضمون "پنجابی زبان کا مستقبل" راہیں پنجابی دی ترقی لئی ۱۰ نکاتی پروگرام پیش کیتا اوہناں آکھیا پئی پنجابی ادب دی تاریخ لغت۔ تنقیدی مضمون تے دکھ اخباراں رسالے نکلنے چاہیدے نیں اوہناں معیاری املا مقرر کرن لئی وی آکھیا اوہناں پنجابی نوں ذریعہ تعلیم بناون دی مخالفت کیتی۔

۲۲ نومبر ۱۹۶۱ء نوں ریڈیو پاکستان لاہور دی اک "مجلس" وچ مولانا صلاح الدین احمد ہوراں آکھیا پئی جامعہ عثمانیہ حیدرآباد وچ اردو راہیں ہر قسم دی تعلیم دے کے ایہہ ثابت کیتا جا چکا اے پئی جے مادری زبان راہیں تعلیم دتی جاوے تاں زیادہ فائدہ مند ہوندی اے اوہناں حکومت دے ڈھل مٹھ نوں تاڑ دیاں ایہہ وی آکھیا پئی نت دے وعدیاں دے باوجود اردو راہیں تعلیم دین لئی کوئی عملی قدم نہیں اٹھایا گیا اوہناں منگ کیتی پئی حکومت دارالترجمہ تے دارالتعلیم جیہے ادارے قائم کرے تاں جے اوہ اجیہیاں کتاباں دی لوڑ پوری کرن جیہڑیاں اردو لئی لوڑیدیاں نیں۔ ایسے مجلس وچ پروفیسر حمید احمد خاں ہوراں آکھیا پئی جے اردو دیاں کتاباں دے چھپن دا ایہو ٹورا رہیا تاں ۵۰ ورھے تائیں بی۔ اے ایم اے وچ اردو راہیں تعلیم نہیں دتی جا سکدی۔

مولانا صلاح الدین تے دوجے عالم ایس نوں متفقہ طور تے مندے نیں پئی تعلیم مادری زبان راہیں ہونی چاہیدی اے۔ کیہ مغربی پاکستان دے وسنیکاں دی مادری زبان اردو اے؟ جامعہ عثمانیہ وچ اردو راہیں تعلیم دینا تاں ٹھیک سی کیوں جو اوتھوں دے وسنیکاں دی مادری زبان اردو سی جیویں کہ پروفیسر حمید احمد خاں ہوراں آکھیا اے پئی اردو نوں ایس قابل بناون لئی ۵۰ ورھیاں دی لوڑ اے ایہہ عالم آپے ای دسن پنجابی نے کیہ ماہنہ مارے نیں کہ اوہنوں ایس قابل بناون ول دھیان نہیں کیتا جاندا۔ اصل گل اوتھے ای آوے گی جیہدے ول گورنر ہوراں اشارہ کیتا اے پئی پنجابی اپنی مادری زبان ولوں بے حس نیں اسی ڈاکٹر خورشید ہوراں توں وی پچھدے آں پئی جے پنجابی نوں ذریعہ تعلیم بناون دے اوہ مخالف نیں تاں ایہدیں کیوں لوکاں نوں وقت وچ بھاوندے پئے نیں جے پنجابی نے کسے کم دی نہیں آونا تاں ایہہ اخباراں رسالے لغتاں تاریخاں وغیرہ کاہدے لئی۔ آخر ایہناں غیر ملکیاں نے کم آونا اے؟

شفقت تنویر مرزا

سِدھے شروپے

"ساڈے ڈویژنل کمانڈر ساوتسکی نے اک واری ساڈے فرسٹ سکوارڈرن دے کمانڈر خلیبکوف کولوں اک چٹا گھوڑا لے لیا تے ایہدے بدلے اوہنوں اک کالی جیہی کالی گھوڑی سرکاروں مل گئی۔ ویکھن نوں گھوڑی چنگی بھلی سی تے نسدوں وی ودھیا سی۔ پر خلیبکوف نے ایس گھوڑی نوں نظر بھر کے وی نہیں ویکھیا۔ تے اوہ دن رات بدلہ لین دی سوچن لگ پیا۔ اوہدے دل وچ اکو خیال ای سی ——

ایس توں اگلے مہینے جولائی وچ ساڈا دھاوا مار کیتا گیا۔ ساوتسکی نوں اتوں واپس بلا لیا۔ اوہدوں خلیبکوف نے آرمی سٹاف نوں عرضی دتی کہ اوہدا گھوڑا موڑ دتا جاوے۔ چیف آف سٹاف نے اوہدی عرضی تے لکھیا:

"گھوڑا مذکور اپنی اصل تھاں تے پہنچایا جاوے ——"

تے جد خلیبکوف نوں ایہدا پتہ لگا تے اوہ خوشی نال نچن لگ پیا۔ تے فیر اپنے خوشی وچ اوہ گھوڑے تے چڑھ اکتی کوہ پینڈا مار، ساوتسکی نوں ڈھونڈن ٹر گیا۔

موقوف کمانڈر ساوتسکی اوہناں دناں وچ کلا ای رہندا سی۔ دوجے فوجی بن اوہدے ول کوئی دھیان نہیں سی دیندے۔ ساوتسکی ایہہ دن اک عام جیہی سانسک سوانی نال کٹھ رہیا سی جیہنوں لنا کے پیا سی۔ ساوتسکی کول ایس سوانی نوں چھڈ کے بڑے ودھیا ودھیا گھوڑے سن۔ ایہو ای جائیداد سی۔

خلیبکوف گھوڑا واپس لین لئی آیا سی تے نال جیہی اوہدا ہتھ وی آیا سی۔ جیہی نفرت نال کدی کمانڈر نے گھوڑا اوہدے کولوں لیا سی جیہی اوہ اوس توں ودھ نفرت نال گھوڑا واپس لین لئی آیا سی۔ مڑھکے وچ بھجیا ہویا خلیبکوف ساوتسکی دے گھر اپڑیا تے جاندیاں ای اوہنے ساوتسکی توں پچھیا —— "توں میتوں، میرے ایس وجود نوں جاننا ایں ——"!

"خیال پیندا اے تینوں کدھرے ویکھیا اے" ساوتسکی نے جواب دتا۔ اوہ اوس ویلے ویہلا بیٹھا سی تے ایہہ کہہ کے اوہنے اواسی لئی۔ جیویں خلیبکوف تے کوئی گل ای نہیں سی۔

"اچھا تے فیر ایہہ سرکاری حکم اے —— کے کامریڈ میں تیری پیٹی کروا آں پئی توں سرکاری

اگّے نال ای ہنیوف ویکھیں ۔۔۔ خلینکوف نے سرکاری حکم وکھایا۔

"اچھا" کہہ کے ساوشکی حکم پڑھن لگ پیا۔ پہلے ہوئے ہوئے تے فیر اُچی اُچی تے فیر اوہنے اپنی سوالی نوں سدیا جہیڑی وہیڑے وچ بیٹھی والاں وچ کنگھی کر رہی سی۔ زنانی کنگھی چھڈ کے اوہدے ول آئی تے دوویں خلینکوف دے ہوندیاں اک دوجے نال جھلاں کرن لگ پئے۔ تے فیر کمانڈر ساوشکی نے اچن چیت پاولا نوں اپنیاں بانہواں وچ گھٹیا تے فیر اپنا لال بُوتھا خلینکوف ول کر کے آکھن لگا۔ "خلینکوف" میں بڑے جیوناں، تے چیزاں مار رہیاں۔" اوہنے سوالی نوں ہوردی کھچ کے "میرا باپ لتاں بلے وی کم دیندا پیا نہیں، میرے گھوڑے بلے وی سرپٹ دندے پئے ایہدے ہتھ بلے وی تیتروں بلے سکدے نیں تے میری بندوق بلے وی میری جپھے نال گرم اے ۔۔۔

تے فیر اوہنے اپنا ریوالور کڈھ لیا۔ خلینکوف ایہہ ویکھ کے اوتھوں نس اُٹھیا ۔۔۔

تے فیر اوہ کئی کوہ پینڈا کر کے چیف آف سٹاف کول اپڑیا۔ چیف آف سٹاف نے اوہنوں ویکھدیاں ای پچھیا ۔۔۔ "کیوں میاں! تیرا کم ہو گیا اے ؟" میں تینوں تیرا گھوڑا واپس کرا دتا اے ہُن کیہ سر کھان آ گیا ایں۔ تے ایہدے پچھوں اوہنے خلینکوف دی گل سُنن توں انکار کر دتا سی خلینکوف تھکیا ٹٹیا اپنے سکواڈرن نوں پرت پیا۔

ایہناں دناں وچ ساڈوں جنگلاں وچ کیمپ لان دا حکم ملیا تے اسی اوتھے جا ڈیرے لائے تے ہیڈرے ہیڈرے دن لنگھن لگ پئے۔ اک اتوار نوں سویر ویلے میرے کول آیا تے میتھوں اوہنے قلم دوات تے کاغذ منگیا تے کاغذ دا پورا ریم منگیا ۔۔۔ تے فیر اوہ ایہہ چیزاں لے کے اک لُنڈے ہیٹھ بہہ گیا۔ شام تائیں خبرے کیہ کجھ اوہناں کاغذاں تے لکھدا رہیا۔ میرا اوہدے کو خط نال کجھ ای کاغذ کالے ہو گئے سن۔ شام ویلے اوہنوں ویکھ کے میرے اک ساتھی نے آکھیا ۔۔۔ "پورا کارل مارکس اے ۔۔۔" تے فیر اوہدے توں پچھیا ۔۔۔ "او منڈیا توں کیہ پیا لکھنا ایں ؟" خلینکوف نے اوہنوں کاغذاں دا تھبا پھڑاندیاں آکھیا ۔۔۔ "میں جو کلف چکیا سی اوہدے بارے اپنے سارے خیال تے سوچاں لکھیاں نیں ۔۔۔ میرا خیال اے پئی کمیونسٹ پارٹی ایس لئی بنائی گئی سی کہ انصاف، سُکھ تے خوشی سبھناں واسطے ہووے گا ۔۔۔ تے ایس بارے نکے نکے لوکاں دے حقوق وی اوہو ہون گے ۔۔۔ ہُن میں اپنے اوس چٹے گھوڑے بارے گل کراں گا جہیڑا میں کھیت مزدوراں کولوں اوس ویلے لیا سی جدوں اوہ بالکل مجھکھا تے ماڑا سی تے کھیت مزدوراں نے اوہنوں نہ دین دی بڑی کوشش کیتی سی تے گھوڑے دے حال ویکھ کے میرے دوست دی ہسن توں نہیں سن مڑدے۔ پر میں اوہ سارا ہٹھا قول سہار گیا ساں تے میں گھوڑے دی خاطر وچ لگ پیا۔ میں اوہدی اینی خاطر کیتی پئی جو میں تبدیلی اوہدے وچ چاہوندا ساں اوہ آ گئی۔ ایسے بارے میرے رفیقو! میں سفید گھوڑیاں دا بہت چاہن والا آں تے شاہ پیتاں تے خانہ جنگی مگروں میں اینہاں گھوڑیاں نوں سہارا دتا اے۔ ایہہ گھوڑا میہدی تھاں

جاندے نیں۔ میں اوہناں دیاں کونگیاں لوڑاں نوں جاندا آں۔ پر ایہہ کالی گھوڑی مینوں چنگی نہیں لگدی۔ مینوں ایہدا وجود محسوس ای نہیں ہوندا نہ میں اوہنوں سمجھ سکدا آں۔ ہُن جدوں پارٹی مینوں میری منشا تے سرکاری حکم مطابق گھوڑا واپس نہیں دوا سکدی مینوں ایہناں پنجاں نال ایہہ اعلان لکھن توں سوا کوئی ہور چارہ نظر نہیں آوندا ایہہ ہور گل اے۔ اک سپاہی نوں نہیں سہاندے۔ پر ایہہ پنجوں تے انج ای سمدے رہن گے ۔۔۔ تے میرے دل نوں ٹوٹے ٹوٹے کرن گے ۔۔۔ تاں جے دل توں لہو نکلن لگ پئے گا ۔۔۔!

خلینکوف دے اعلان وچ ایہہ تے ہور بڑیاں ساریاں گلاں لکھیاں ہوئیاں سن کیوں جو اوہ تاں سارا دن ایہو لکھدا رہیا سی ۔۔۔ تے ایہہ سب کجھ ہتھیاں ساریاں کاغذاں اتے سی ۔۔۔ کمیسار نے ایہہ پڑھ کے کاغذ پھاڑ دتے تے آکھیا ۔۔۔ "اوہ توں کناں بے وقوف ایں۔ مینوں روٹی بعد ملیں ۔۔۔ اسی گل کراں گے۔"

"مینوں تہاڈیاں گلاں نہیں چاہیدیاں ۔۔۔" خلینکوف نے جواب دتا ۔۔۔ "کے کتنیاں ہویاں آکھن لگا ۔۔۔ "تسی جاؤ گے تے فیر مینوں نہیں ملو گے ؟" تے اوہ اوتھے کھلوتا ہویا کنب رہیا سی۔ اوہدے پچھے اوہدی پتلون تے سَن انج لگدا سی جیویں دی سوچ رہیا اے۔ کمیسار سمجھ اوہدے کول گیا۔ پر اوہ حتماً نہیں سی تے خلینکوف اوہدے توں نس پیا۔

"میں پرلیا ۔۔۔" اوہنے اُچی جیہا آکھیا تے اوہ اک لوٹے تے چڑھن لگ پیا۔ اوہدی جیکٹ جھٹ گئی سی تے سینے دے جھریٹاں لے گئیاں سن ۔۔۔ تے فیر اُتے جا کے اوہ چیک پیا "مینوں مار چھڈ ساوشکی" ۔۔۔ تے اوہنے زمین تے چھال مار دتی ۔۔۔ "مینوں جان توں مار چھڈ ۔۔۔!

روسی لکھاری اِزاک بیبل دی کہانی "خلینکوف" ۔۔۔ اپنے گھوڑے دی خاطر کیہ کردا اے ؟ ۔۔۔ تے اسی ۔۔۔ اسی گھوڑا تاں رہ گیا اک پاسے ۔۔۔ اپنی زبان دی خاطر کیہ کر رہے آں ؟ ۔۔۔۔۔

وساڈے لکھاری

شارب انصاری

حنیف باوا

"تسی فیر سروں پیروں لاہ آئے او؟"

"سروں پیروں لاہ آئیاں؟ ...... ہنیں ... گل شاہ پوری کرتا اے، تیڑ گڑے دی دھوتی اے۔ پیریں سنڈر سلیپر نیں .... تے .... سروں پیروں کیوں لاہ آئیاں ——"

"اوہ بادشاہو ذرا گھڑی ول تاں دیکھو۔ ساڈھے ست ہو گئے نیں تے اٹھ وجے کالج اپڑنا اے۔ یوم اقبال تے اوہناں دا سدا نہیں جے آیا ہویا؟"

"ہاں یار! ایہہ اک لفافہ جیہا آیا تاں ہویا اے۔ کیہہ خیال اے چلیئے فیر؟"

"ہاں ضرور جانا اے۔ اوہناں دے سیکرٹری نے بڑی تاکید کیتی سی۔"

"چلو فیر"

"چلو فیر؟ او بادشاہو تیون تے پا آؤ — نالے کوئی بوٹ شوٹ وی کس لوو۔"

"ہُنے تاں ایہہ تیوناں شلواراں والا سیاپا گلوں لاہ کے ہٹیاں واں، ہُن فیر کمبہ بانہدے بجھا اے۔"

"یار ایہناں کپڑیاں وچ جاندے چنگے لگاں گے؟"

"تسی ہُن دی گل کرو۔ ایہہ کپڑے ویکھ کے جدوں اوہ ساہنوں اندر نہ وڑن دین گے تے ویکھی جائے گی۔ اسی تاں اینا خیال کدی اودوں وی نہیں سی کیتا جدوں کالج وچ پڑھدے ہوندے ساں، ہن تے خیر ہور گل اے ——!"

اخیر اوہناں ای کپڑیاں وچ حنیف باوا ہوری ساڈے نال ٹر پئے۔

ہیر دی نگری جھنگ شہر دا وسنیک حنیف باوا اک نرالی جیہی شخصیت دا مالک اے۔ احساس کمتری نوں تاں اوہ لاگے نہیں لگن دیندا۔ ظاہری ٹِنگ لگاؤ دے اینا خلاف اے جنا ہونا وی نہیں چاہیدا۔ پر اوہنوں کوئی روک کے مرضی دا مالک ہویا۔ اوہدی مرضی نے تاں اوہدے کئی ترقی دے موقع کھوہ لئے نیں۔

کجھ دوست کہندے نیں کہ باوا یاراں دا یار اے۔ پر مینوں ایس گل نال اتفاق نہیں۔ اوہ یاراں دا ای نہیں ہر کسے دا یار اے۔ اوہ اپنی لائبریری وچ سرجھینے کتاباں کتاباں دا وادھا کردا اے پر اوہدی لائبریری وچ سرجھینے اودوں ڈُلھیاں کتاباں دا گھاٹا ہو جاندا اے۔ اوہ اج وی یاراں دا یار نہیں سگوں ہر کسے دا یار اے۔ کئی مارے مرے جاندے اوہدے کولوں کتاباں منگ کے لے جاندے نیں تے فیر گھٹ ای

پرتاندے نیں۔ نہ باوے ہوراں نوں یاد آون تے نہ اوہ منگن۔

ضلع لدھیانہ دے اک پنڈ جک جٹانے وچ حنیف باوا کدوں تے کس تاریخ نوں پیدا ہویا ایہدا مینوں کجھ پتہ اے نہ اوہنوں آپ۔ ایہہ گل جے اسی اوہناں دے والد صاحب نوں وی پچھیئے تاں اوہ وی ودھ توں ودھ ایہو آکھ چھڈن گے "جیڑے جیہے پانی دا دن سی"۔ باوا چوداں ورھیاں توں میرا محلے دار وی اے تے یار وی۔ پڑھنیوں لیسند صرف پنجاں کو ورھیاں توں اے۔ اوہ بڑا محنتی سی پر اوہ جناں محنتی سی مینوں اونا ای بُرا لگدا سی۔ اوہ ایس پاروں جو اوہ کسے فن نوں اپنی زندگی دا مقصد نہیں سی بناوندا۔ اوہنے کیہڑا کم نہیں کیتا۔ ہاکی دا بہترین کھلاڑی اوہ رہیا۔ شاعری اوہ کردا رہیا، مصوری اوہ کردا رہیا۔ مصور وی کوئی ماڑا دھاڑا نہیں سگوں چنگا بھلا تے میو سکول آف آرٹ لاہور والیاں ایس وعدے نال داخل کیتا کہ ورھے مگروں گورنمنٹ دے خرچ تے ترے سال لئی آرٹ دی تعلیم لئی امریکہ گھل دین گے۔ پر اوہ اوتھے چار مہینے اوکھے سوکھے کٹ کے گھر آ گیا تے پھیر مصوری نوں وی اُگیاں تن طلاقاں دے دتیاں۔ پر ہن جیہڑا پنجاں ورھیاں توں اوہناں افسانیاں نوں اپنی زندگی بنا لیا اے تے ایسے کرکے اوہ مینوں چنگے لگدے نیں۔

سماج نے کدی وی کسے چنگے بندے نال سانجھ نہیں رکھی تے اج ای باوے ہوراں نال وی سماج دا ہر ودھیرا وی اے۔ جد تیک اوہناں دے کن مظلوماں دیاں چیکاں سن دے رہے جد تیک اوہناں دیاں اکھاں معصوم حُسن توں تیز لوہاں نال چھلدیاں ہویاں ویکھدیاں رہیاں۔ جد تیک اوہناں دی زبان وچ بولن دی طاقت رہی جد تیک اوہناں دا قلم گھبدا رہیا۔ اوہ مقابلے تے ڈٹے رہن گے۔ اج تاں اوہ سماج دے خلاف لنگوٹا بنھ سکے سامنے نہیں آ سکدے اتے نہ ای اوہناں دے کول سماج دے مقابلے لئی کوئی مہلک ہتھیار اے۔ فیر وی اوہناں کول بیلے وچ ٹھاٹھاں ماردے ہوئے جھناں جیہا ہیا تے تھل وچ اگی ہوئی کھجور دے سخت تنے دی مٹھی لک جیہی لشتر اے جیہدے نال اوہ سماج کول اودوں ای چوچھاں لاندے دسدے نیں۔ جداں بلیاں دے لوار کنڈھے جہڑے مجبور دیاں کتاں چوں ٹُڈلیاں دے رنگ گنہدے لاہن والیاں نوں روک تاں نہیں سکدے پر آکھدے انگ انگ نوں چوچھاں نیں لاکے ایس جذبے دا اعلان کردے رہندے نیں کہ اسیں ایڈے بے غیرت نہیں جیہڑے ہوپ پائے ٹُٹے رہیے سگوں ساڈا وس لگے تاں وجھ کے رکھ دیئے۔ میری ایس گل دا ثبوت اوہدے لکھے ہوئے افسانے "انھا" "اکھی مار" تے "مہکدی حیاتی" اے۔

دوتن ایاناں دے پیو تے اک مدھی سادی پنجابن سوانی دے خاوند حنیف باوے ہوراں دی جماندی بس اجے تائیں تڑ پئے ہوئے لوڑے وانگوں جوان اے۔ اوہ اجے تائیں جھنگ دے رُماں پور بیلیاں دیاں چھاواں چوں کجھے ان ڈٹھی ہیر نوں لبھدے نیں۔ اوہ اجے تائیں سُتی جھناں کولوں اوہدے اوت جیہے پانی دا گھٹ منگدے نیں جیہنوں پی کے اوہ اوداں ای سرشار ہو جان جیویں میاں رانجھا ہیر دے ہتھوں لسی دا چھنّاں پی کے سرشار ہو جاندا سی۔ اوہ کہندے نیں کہ بڑا ویلا ہووے میں ایس شہر دے ماحول چوں نکل کے کسے چوہک دے وگ دا چھیڑو بن جاواں۔ اوہ اج کل دیاں برادری دیاں رسماں رواجاں نال تے کوئی دلچسپی نہیں رکھدے پر جدوں جھنگ دے رواج دے مطابق گھنگھرو بنھ کے شنگارے ہوئے اوٹھ تے کسے نویں ویاہی مٹیار دا مکلاوا آوندا ویکھدے

نیں تاں بہج کے راہ وچ ٹکلو جاندے نیں، تے بڑے پیار نال ویکھدے رہندے نیں۔ اوس ویلے اوکھڑ دیاں گھنگھروں نالوں اوہناں دے دل دیاں تاراں بہتیاں وجدیاں نیں۔ کجاوے وچ بیٹھی ہوئی مٹیار نالوں باوے ہوراں دا دل بہتا ہلارے کھاندا اے۔ شیر افضل جعفری نے آکھیا سی "

وہ کجاوے میں ڈول جاتی تو،
چاند تارے سہار لیتے ہیں!

جیویں جعفری ہوراں آکھیا اے کجاوے وچ بیٹھی ہوئی مٹیار ڈولے سجاویں نہ، ایاں اوہنوں چن تارے سہالا دیوے پیاں نہ، پر مٹیار دے نال نال ہلارے کھاندا ہویا باوے ہوراں دا دل ضرور مٹیار نوں سہارا رکھدا ہووے گا۔ اوکھڑاں والیاں کدی کسے نال وفا نہیں کیتی تے اوہ باوے ہوراں دیاں نظراں دی ترسدیاں ای چھیڑ کے چلے جاندے نیں۔ پر اوہ باوے ہوراں دا کجھ نہیں ٹھگ کے لے جا سکدے۔

باوے ہوری اج کل دے ناول حسن دے بالکل خلاف نیں۔ اوہ لپ اسٹک دی تھاں ملھاں تے نمبی لما سکنے نوں، پالش دی جگہ گوریاں ہتھاں تے لگی ہوئی گوڑھی مہندی تے جان وارندے نیں۔ اوہناں نوں شہر دی اوہ کڑی بالکل پسند نہیں جیہدا لک اوہدیاں زلفاں دا بھار وی نہ سہار سکے۔ سگوں اوہناں دے دل وچ پنڈ دی اوہ مٹیار کھبھدی اے جیہڑی لسی دی چاٹی گڑا پڑ دیاں دا سر تے چک کے جدوں مڑیاں نوں جاندی اے تے کھالاں دیاں تاراں نالوں تیلیاں تیلیاں بنیاں تے ٹردی ہوئی وی نہیں ڈولدی۔

پہلی دوجی ملاقات وچ حنیف دے اوپرے اوپرے ڈاناں چوں تے ایہو ای ظاہر ہوندا کہ اوہ ہمیشہ ای اس لوڑ وچ رہندے نیں کہ کوئی اوہناں دے خواباں دی ملکہ تے دل دا قرار ہے۔ تے اوہ کسے دی محبت وچ ڈب جان تے کوئی اوہناں دی محبت وچ ڈب جاوے۔ اج میں ایس سٹے تے اپڑیا آں کہ یا تاں باوے ہوراں نوں ایہ عشق وشق دیاں بیماریاں دی انگل ای نہیں تے یا اوہ ایس ویلے سماج دے خلاف لڑدے لڑدے تھک ہٹ کے کسے گوڑھی نیند تھلے ہوندے نیں کہ اوہ اپنے نال محبت کرن والی دی پیار بھری آواز نوں نہیں سن سکدے تے جدوں اوہناں نوں جاگ آوندی اے تے اوہناں دے گل وچ پیار دے ہار پاون والی مٹیار مایوس ہو کے ٹر گئی ہوندی اے۔ اوہ (NOTHANIEL HAWTHORNE) دے اک کریکٹر DAVID SWAN. وانگوں نیں جیہڑا سفر کردا کردا تھک کے اک چشمے دے کنڈھے درختاں دی چھاں وچ ستا ہوندا اے تے اک رات سوہنی مٹیار تے ہور کئی راہی پیار بھرے دل لے کے کیہاں کیہاں چاواں دے سرہانے کھلو کے چلے جاندے نیں۔ پر اوہ ستا ای رہندا اے ــــ جدوں اوہنوں جاگ آوندی اے تے اوہ سارے جا چکے ہوندے نیں ــــ !!!!

"پنجابی ادب" بارے تہاڈی گل پچھین لئی جوابی خط گھلو ـــــــ (ادارہ)

* رؤف ملک

نویں پنجابی ادب دیاں لہراں!

برعظیم پاکستان تے ہندوستان وچ قومی آزادی دی لہر دے وادھے دے نال نال انگریزاں دے وکھو وکھ علاقیاں دے کلچر تے اوتھے بولیاں جان والیاں زباناں نوں ترقی دین لئی کئی اَڈ اَڈ لہراں اٹھیاں۔ بنگال، مہاراشٹر، تے اوہناں دوجیاں صوبیاں وچ جتھے باقیاں تھاواں توں ودھ سیاسی جاگرتی سی۔ علاقائی ادب تے کلچر دے وادھے ویجھان دیاں لہراں تے تحریکاں بڑیاں جاندار تے ابھریاں سن۔ ایسے پاروں اج اوہناں علاقیاں دیاں زباناں تے اوہناں دے ادب ترقی دیاں بہتیاں پوڑیاں چڑھ کے اوس تھاں تے اپڑ چکے نیں جتھے اوہ دوجیاں اگے ودھیاں زباناں نال مقابلہ کر سکدے نیں۔

پر پنجابی زبان تے ادب دی حالت ایس توں کجھ وکھری اے۔ ایتھے سیاسی بیداری دی گھاٹ تے صنعتی پچھانڈ پاروں پنجابی زبان تے کلچر نوں صحیح معنیاں وچ کدی وی ودھن پھلن دا موقع نہیں ملیا۔ ساڈے پنج دریاواں دی ایہہ دھرتی اک باہرلی سامراجی طاقت دے فولادی پنجے ہیٹھ ڈاڈھی بُری طرح جکڑی رہی۔ ایسے پاروں ایتھے سیاسی جاگرتی تے قومی آزادی دی لہر دوجیاں تھاواں توں ڈاڈھے چر مگروں ٹُر سکی۔ جس کر کے پنجابی زبان تے ادب دی ترقی لئی وی کوئی زوردار تحریک چھیتی جنم نہ لے سکی۔

ویہویں صدی دے مڈھ توں پہلاں دے پنجابی ادب وچ ایتھوں دے وسنیکاں دے جیون وچ تے ٹوریاں ہون والیاں تبدیلیاں دی کوئی جھاکی نہیں لبھدی تے نہ ای کوئی نویں فنی تے ادبی تجربے ہوندے وکھالی دیندے نیں۔ سیاسی بیداری دے نال انگریز دے خلاف جیہڑی نفرت پیدا ہوئی، اوہدا سٹا ایہہ نکلیا کہ جدت پسندی تے یورپ دیاں نویاں تے اگے ودھو گلاں دی مخالفت شروع ہو گئی۔ فیر انج ہویا یورپ دیاں سائنسی، علمی تے ادبی ترقیاں نوں سراہن لئی تے اوہناں دی پیروی کرنا دی تھاں [illegible] دانشوراں نے اجتہاد پسندی ول وکھیاں دیاں تے اپنے شاندار ماضی دے سوچے گاونے شروع کر دتے۔ ایس وچ پنجابی ادب پچھے رہ گیا، اوہدے وچ پچھلے سمے دے شاندار کارنامیاں نوں سراہنا تے اپنے وڈیریاں دیاں بہادریاں دیاں لمیاں چوڑیاں تعریفاں تے اوہناں دیاں وسیاں راہواں اتے ٹُرن دیاں ہدایتاں عام ملدیاں نیں۔ چوہدری شہاب الدین، بھائی ویر سنگھ تے فیروز الدین شرف مرحوم دی شاعری ایسے ٹور دی مثال اے۔ ایہناں بزرگاں دیاں رچناواں وچ قرون اولیٰ دے مسلماناں، سکھ گروواں اتے مذہبی آگوواں دی شان وچ حمداں، نعتاں، بھجن تے قومی بہادراں دی شان وچ واراں تے قدرتی نظاریاں دی ڈاڈھی سوہنی ہنرکاری ملدی اے۔ سمکالیاں [illegible] ڈاکٹر فقیر ایس رجحان دے مانندہ کہے جا سکدے نیں۔

پہلی وڈی جنگ تے اوہدے مگروں ساڈی قومی آزادی دی تحریک اک نویں پڑا وچ پجی۔ ایس پڑا وچ غیر ملکی حکمراناں نے آزادی دے گھول نوں کچلن لئی ظلم، جبر تے تشدد دی اک ایہو جیہی روایت قائم کیتی جس دی نظیر ساڈی تاریخ وچ ایس توں پہلاں گھٹ ای لبھدی اے۔ ایس ظلم جبر دا مُڈھ جلیانوالہ باغ دے خونی حادثے توں بجھا۔ جس توں اوہناں مگروں پنجاب تے ہندوستان دیاں کئی دوجیاں تھاواں تے دُہرایا۔ ظلم تے تشدد دے ایہناں واقعیاں نے لوکاں دے دلاں وچ بدیسی حاکماں دے خلاف غصہ تے نفرت ہور وی ودھا دتا۔ ایس پاروں ایس سمے رچی جان والی شاعری وچ ایہو جیہیاں اَن گنت نظماں ملدیاں نیں جیہناں وچ فرنگیاں دے ظلم جبر دے خلاف لوکاں دے جذبیاں نوں چتریا گیا اے، تے قومی آزادی لئی گھول کردیاں مرن والے شہیداں نوں وڈیائی پیش کیتی گئی اے۔ ہیرا سنگھ درد، استاد عشق لہر، تے ملک لال دین قیصر یقینی طور تے ایس سمے دے مثالی شاعر نیں۔ جیہناں اپنیاں نظماں وچ آزادی دے شہیداں نوں یاد کیتا اے تے لوکاں دا لہو گرمایا کہ اوہ وی اوہناں شہیداں وانگ آزادی دی دیوی اگے جھینٹ چڑھ جاون۔

ایس پڑا وچ ایہو جیہے شاعر تے لکھاری وی بتھیرے نیں جیہڑے قومی آزادی دی اگے ودھدی تحریک توں آگاہ تے ضرور سن پر اپنیاں نجی مصلحتاں یا سرکاری نوکر ہون پاروں سامراج دشمن لکھتاں لکھن توں اپنے قلم نوں ڈکیا تے ہر قسم دیاں سیاسی لہراں توں بچدیاں ہویاں صرف سماجی اصلاح وَل دھیان دِتا تے صرف اصلاحی موضوعاں اُتے قلم چکیا۔ ایہو جیہیاں لکھاریاں وچ پروفیسر آئی سی نندہ، جوشوا فضل الدین، نانک سنگھ ناولسٹ تے دھنی رام چاترک دے ناں لئے جا سکدے نیں۔ اج ایہناں لکھاریاں ایہناں لکھتاں راہیں کئی وادھے کیتے تے رواجی اسلوب نوں چھڈ کے لکھت دے نویں ڈھنگ نوں رواج دتا۔ ایہناں پنجابی شاعری تے ادب نوں چوکھے مذہبی سمے تے روایت پرستی توں کڈھ کے زندگی دیاں نویاں قدراں نال جانُو کرایا تے مذہبی آگوواں دی وڈیائی دے جس گاوݨ نوں چھڈ کے جیوندیاں وسدیاں انساناں دیاں آساں پیاساں نال سانجھ داری قائم کیتی۔

پروفیسر آئی سی نندہ نے ۱۹۱۳ء وچ پنجابی ڈرامے لکھنے شروع کیتے تے ۱۹۳۰ء تیک پنجابی دے ادبی بھنڈار وچ کئی ڈرامیاں دا وادھا کیتا۔ جیہناں وچوں "سبھدرا"، "لیلی دا ویاہ"، "شامو شاہ" وغیرہ ذکر دے قابل نیں۔ پروفیسر نندہ نے ایہناں ڈرامیاں نوں پنجاب دے پنڈاں، شہراں، کالجاں، سکولاں تے کلباں وچ سٹیج کر کے پنجابی دا مان ودھایا۔ ایہناں ڈرامیاں دا موضوع عام طور تے سوانیاں دی تعلیم، بیوہ دی شادی، ساہوکاراں تے ٹھیکیداراں دی دولت لئی ہوس اے۔ اوہناں ایہناں ڈرامیاں وچ اک پاسے ظالم ساہوکاراں دے ظلماں توں پردہ چکیا تے دوجے پاسے اوہناں لالچی ماپیاں نوں ننگا کیتا جیہڑے اپنے پتراں دے ویاہ اُتے ڈھیر تے قیمتی داجاں دی منگ کردے نیں۔ اک وڈے دھن ہار وانگ اوہناں اپنے ناٹکاں وچ حقاں پِڑی اتراں دی وی رج کے نندیا کیتی۔ جیہناں سارے سماج تے بلاواں نوں چھتیا پایا سی۔

نانک سنگھ ناولسٹ نے سماجی اصلاحاں تے پنجاب دے شہراں وچ اک بہتر تے صحت مند ماحول نوں اسارن دے نظریئے نوں ساہمنے رکھ کے کئی ناول میلو ڈرامائی انداز وچ لکھے۔ اوہدے ناولاں دے پاتر گھٹ ودھ امرتسر تے ماجھے دے دوجے شہراں دیاں سوانیاں تے مرد نیں جیہناں نال ساڈوں اپنی زندگی وچ نت دیہاڑے واہ پیندا اے۔ ناول نگار نے ماجھے دے شہراں دے وسنیکاں دے روزانہ جیون نوں ایس خوبی تے فنکارانہ طریقے نال چتریا اے کہ پڑھن والے نوں ناولاں دے پاتر تے آل دوالا اکا جیہا پچھانیا جاپدا اے۔

لالہ دھنی رام چاترک نے پنجابیاں دے رہن سہن، ملن ورتن، ایتھوں دے کھیتاں، رُتاں، میلیاں تے تہواراں نوں اپنی شاعری دا موضوع بنایا۔ لالہ جی نے بڑی پیاری تے سرل زبان لکھی اے تے اوہناں دی شاعری وچ حقیقت تے رومانس دا ڈاڈھا چنگا میل جول لبھدا اے۔

ایسے سمے جوشوا فضل الدین ہوراں کئی ڈرامے تے افسانے لکھے جیہناں دا مقام مجموعی پنجابی ادب دی ترقی وچ عام طور تے پنجابی نثر وچ خاص طور تے بڑا اُچا اے۔ جوشوا ہوراں دے لکھے ڈرامے افسانے تے ناول پنجابی دے بھنڈار وچ ایہو جیہا وادھا نیں کہ پنجابی دا کوئی وی پارکھی اوہناں توں اکھاں نہیں موٹ سکدا۔

پنجابی دی اُنتی دی راہ وچ لپی دا فرق بڑا روڑا اٹکاندا رہیا اے تے پنجابی دے مخالف ہمیش ایس اختلافی مسئلے نوں لوڑ توں ودھ ہوا دے کے پنجابی دی اُنتی نوں روکن دی کوشش کردے رہے نیں۔ ایہو ای وجہ اے کہ اک لپی جانن والا دوجی لپی وچ رچے جان والے ادب توں عام کر کے ان جان ای رہیا اے۔ پر ایہناں ساریاں گلاں دے ہوندیاں وی دوہاں لپیاں وچ پنجابی ادب رچیا جاندا رہیا اے تے ایس سلسلے وچ جوشوا ہوراں دیاں ادبی خدمتاں تعریف قابل نیں کہ اوہناں اپنیاں رچناواں دوہاں لپیاں وچ پیش کیتیاں تے کسے اک لپی دی حمایت تے دوجی دی مخالفت نہیں کیتی۔ اج وی فارسی تے گورمکھی دوواں لپیاں وچ پنجابی ادب دی تخلیق پہلے توں کدھرے ودھ اے تے ایہہ گل وی خوشی دی اے کہ وکھو وکھ لپیاں وچ لکھن تے پڑھن والے اک دوجے دیاں ادبی کوششاں توں جانوں رہن دے پورے جتن کر دے نیں۔ دوہاں لپیاں وچ لکھن پڑھن والیاں دے ایہہ جتن اج ای جاری رہے تاں وشواس کیتا جا سکدا اے کہ اگے چل کے پنجابی بولن والیاں مختلف علاقیاں دے بچھڑے تے ادب وچ اک سانجھ پیدا ہو جاوے گی۔

نویں اگانہہ ودھو وچار

تعلیم دے پھیلن تے نشر و اشاعت دے وسیلیاں، یعنی چھاپے خانیاں، اخباراں تے رسالیاں دے جاری ہون تے آلے دوالے ہو رہیاں تبدیلیاں نے پنجابی عوام نوں عام طور تے، ایتھوں دے وچلے طبقے نوں خاص طور تے متاثر کیتا اے تے اوہناں دے ذہناں وچ سیاسی تے سماجی شعور تے قومی آزادی دے رجحان پہلے توں ودھ تکھی چالے جڑھاں پھڑن لگے۔ مزدوراں، کساناں تے دوجے محنت پیشہ

لوکاں دے تن توں ہستیاں نے فرنگی سامراج دی ودھدی ہوئی مُٹھ گھسٹ لے پنجابی نوں کہاں تے لکھاریاں دے ذہناں اُتے ایہہ اثر چھڈیا کہ باہریاں طاقتاں دی لُٹ کھسٹ دے خلاف قومی آزادی دا گھول گھلن والیاں دی مدد کرنی چاہیدی اے تے ایہدے نال نال لوکاں وچ موجود توہم پرستی تے تنگ نظری دے خلاف مکمل جہاد کرنا چاہیدا اے۔ چنانچہ ایس صدی دے چوتھے دہاکے (سن ۱۹۳۰ء توں سن ۱۹۴۰ء) دے شروع توں اسی نویں اگانہہ ودھو پنجابی ادب توں جانوں ہوندے آں۔ ایس پڑ نوں سدھے سانوں پنجابی ادب دی نشاۃ ثانیہ دا دہاکہ کہہ سکدے آں۔ ایس بارے سانوں دو وڈے رچن ہاراں دی رچنا جھاتی لبھدی اے۔ ایہہ رچنا ہار نیں سردار گوربخش سنگھ تے پروفیسر موہن سنگھ۔ نویں پنجابی ادب نوں مضبوط نینہاں تے اساران والے ایہہ ای دو وڈ وڈیرے نیں جنہاں اپنی اُچی رچنا نال نویں پوگر دی اگوائی کیتی اے۔ سردار گوربخش سنگھ نے پنجابی نثر تے پروفیسر موہن سنگھ نے پنجابی نظم وچ جیہڑیاں نویاں پیہاں ٹوریاں اج ساڈے لکھاری اوہناں تے ای ٹُرے جاندے نیں۔

سردار گوربخش سنگھ پنجابی نثر وچ اک نواں تے اچھوتا ستائل لیائے۔ اوہناں ان گنت مضمون تے کہانیاں لکھیاں نیں جیہڑیاں روپ تے موضوع دوہاں پکھاں توں پڑھن والے دے دل دماغ تے ڈاڈھا ڈونگھا اثر پاؤندیاں نیں۔ اوہناں دیاں لکھتاں اوس وچ مشاہدے تے عملی تجربے دی پہنچ اُتے اسراں نیں جیہڑے اوہناں اپنے لئے سفراں تے [illegible] دی سیر دے دوران حاصل کیتے۔ سردار ہوراں اپنے جیون دا اک لما حصہ امریکہ، یورپ تے روس دی سیاحت وچ بتایا۔ ایہہ سیر اوہناں نے اک تماشائی وانگ نہیں کیتی سگوں ایس سیر و سیاحت وچ اڈ اڈ ملکاں دے وسنیکاں دے جیون دا مطالعہ کیتا تے ایہدے توں جیہڑا اثر قبولیا اوہنوں ڈاڈھے فنکارانہ طریقے نال کہانیاں تے مضموناں دا روپ دتا۔ اوہناں دیاں لکھتاں پنجابی نثر نوں اُچی پدھر تے لے گئیاں، جیہناں وچ بڑی روانی، نکھار تے نکھار اے۔ تشبیہاں تے استعارے پڑھن والے واسطے اجنبی نہیں ہوندے۔ تلمیحاں تے اشارے مذہبی تے دیو مالا دے قصیاں توں نہیں لئے سگوں ساڈی جیوندی جاگدی زندگی، ساڈے دیہاں دے جیون تے آلے دوالے ہوندے پئے واقعیاں اُتے ڈونگھی نظر تے عملی تجربے دا سِٹا نیں۔ سردار ہوری پنجابی رسالے ماہنامہ "پریت لڑی" تے اک سماجی اصلاحی مرکز "پریت نگر" دے بانی نیں۔ اپنا دیاں سماجی تے اخلاقی قدراں دا نظریہ تے "پریت فلسفہ" نوں پورا بیان کرن لئی اک وکھرے تے لمے مضمون دی لوڑ اے۔

ایہناں گھروں نویں پنجابی ادب وچ پروفیسر موہن سنگھ ہوراں دا ناں آؤندا اے جنہاں پنجابی کویتا نوں نویں روپ (FORMS) تے نویں موضوع (CONTENTS) دتے۔ پروفیسر ہوری اک منجھے ہوئے شاعر ای نہیں سگوں کلاسکی ادب دے سکالر تے لوک گیتاں دے وڈے ماہر نیں۔ ایہدے

نال نال اوہ نویں اگانہہ ودھو سائنسی نظریاں دے بڑے ماہر نیں۔ اوہناں شاعری وچ کئی بڑے کامیاب تجربے کیتے نیں تے پرانیاں شکلاں نوں نویں معنیاں تے نویں رنگاں وچ پیش کیتا اے۔ اوہناں اک ایہو جیہا جھنڈا کھولیا اے جیہدے توں شاعری دی اک نویں پوچ ٹُری ہال ہال ہوئی اے۔ پروفیسر ہوراں دیاں لکھیاں نظماں، گیت تے غزلاں نویں پنجابی شاعری دا نچوڑ نیں۔ اوہناں دیاں کئی نظماں مثلاً "رب"، "نور جہاں"، "امبی دے بوٹے ہیٹھاں" وغیرہ نوں تے ایہی لوک چاہت نصیب ہوئی اے کہ اوہ ہن کلاسکی روپ دھار چکیاں نیں۔ اوہناں دی اک نظم "امبی دے بوٹے ہیٹھ" اپنی شہرت تے مقبول اے کہ اُوہنوں فلمایا وی جا چکا اے۔ پروفیسر ہوری ڈھیر چر توں رسالہ "پنج دریا" نوں ایڈٹ کر رہے نیں۔ پہلے ایہہ لاہور توں نکلدا سی تے ہن جالندھر توں نکلدا اے۔

دوجی وڈی جنگ دا دور

دوجی وڈی جنگ چھڑن نال ہندوستان وچ بڑیاں وڈیاں وڈیاں تبدیلیاں شروع ہوئیاں۔ ادبی تے ثقافتی اعتبار نال جنگ دے دوران جیہڑی وڈی تبدیلی ہوئی اوہ ایہہ سی کہ برطانوی تے امریکی کتاباں رسالیاں دے نال نال نویں روسی تے دوجے یورپی ملکاں دے اگانہہ ودھو رسالے تے کتاباں آؤنے تے وکنے شروع ہو گئے۔ ایہدے توں وکھ ملک دی آزادی لئی سیاسی جدوجہد پہلے توں ودھ تکھی ہو گئی۔ جیہدے نال ساڈے عام لوکاں دی سیاسی سوجھ بوجھ، دیش پیار تے آزادی دی لگن وچ بڑا وادھا ہویا۔ ایہناں ساریاں گلاں توں اک نتیجہ ایہہ وی نکلیا کہ دوجیاں علاقائی بولیاں وانگ پنجابی وچ نویں لکھاریاں دی اک پوچ نے جنم لیا۔ جیہناں دیاں لکھتاں تے رچناواں وچ شدتِ احساس، جذبات دا ٹھہراؤ تے خوشحال تے روشن مستقبل لئی سچے رہن دی لگن دا اک واضح تے مؤثر اظہار ملدا اے۔ پنجابی دے نویں ادیباں دی ایس پوچ وچ اچھے کہانی کاراں دی گنتی، سنت سنگھ سیکھوں، کرتار سنگھ دگل، سجاد حیدر نے ترقی کر دے نیں۔ شاعراں وچ امرتا پریتم، شیلا بھاٹیہ، پیارا سنگھ سحرائی، روشن سنگھ آوارہ، استاد دامن تے شریف کنجاہی ہوراں دے ناں قابلِ ذکر نیں۔ رفیع پیر تے بلونت گارگی ایس دور دے اچھے ڈرامہ نگار سمجھے جاندے نیں۔ ناول کاراں وچ سریندر سنگھ نرولا خاصی شہرت حاصل کر چکے نیں۔

ایس دور دے ادبی شہ پاریاں وچ زیادہ تر فاشزم تے سماج دشمن، خلافِ جنگ، قومی آزادی، اقتصادی لُٹ کھسٹ تے سماجی انصاف دے موضوع ملدے نیں۔ لکھاریاں اپنے موضوع تے لفظاں نوں پورے سماجی پچھوکڑ دی روشنی وچ پیش کیتا اے۔ روپ (FORM) تے تکنیک وچ جدت تے تاثر پیدا کرن ول خاص دھیان دتا اے۔ ایسے بارے ایس پڑا دے ادب وچ پہلاں نالوں دوجے پڑاواں دیاں رچناواں کولوں کتے وادھ اے تے ایہو ایہدی وڈی تے نمایاں خصوصیت اے۔ جیہناں لکھاریاں نے اپنیاں لکھتاں وچ روپ تے تکنیک دے کامیاب تجربے

کیتے۔ اوہناں وچ رفیع پیرزادہ دا ناں سب توں اُتے آوندا اے۔ پیر صاحباں نے "اکھیاں تے ویری" جیہے جہاں ناٹک لکھ کے پنجابی ادب وچ اپنے لئی بڑی اُچی تھاں بنا لئی اے۔ اوہ سٹیج تے ریڈیو ڈرامہ نگاری دے اک بڑے وڈے فنکار نیں۔ اوہناں ایس گل وچ کئی نویاں راہواں کڈھیاں نیں۔ پیر صاحباں نوں ریڈیو ڈرامیاں وچ بڑے مناسب تے نکھرے ہوئے مکالمے تے آواز دے اتار چڑھا نال پاتر دی پوری شخصیت نوں اجاگر کرن دا ایہو جیہا ڈھنگ آوندا اے کہ اوہناں توں وکھ ساہنوں ایس پڑ وچ ہور کسے دا ناں نہیں لبھدا۔

کرتار سنگھ دُگل پنجابی دا اک باکمال تے ہنرمند کہانی کار اے۔ اوہنوں اسی پنجابی کہانی کاراں وچ اوہو ای تھاں دے سکدے آں جیہڑا اُردو وچ سعادت حسن منٹو مرحوم دا اے۔ دُگل دے افسانیاں دے موضوع زیادہ تر وچلے طبقے دی محرومی، ناکامی، غریبی تے جنسی بھُکھ وغیرہ نیں جیہڑے غیر ہموار ڈھیندے ہوئے معاشی نظام دیاں دِتیاں ہوئیاں تکلیفاں تے ظلماں دا شکار ہو کے مر جاندے نیں اتے جے جیوندے رہندے نیں تاں ایہناں نوں کوئی نہ کوئی ذہنی یا جسمانی روگ لگ جاندا تے باقی ساری عمر پچھاویاں وانگ بِتا دیندے نیں۔ دُگل نوں ذہنی تے جنسی مریضاں دے باریکی نوں بیان کرن دا ڈاڈھا سوہنا ڈھنگ آوندا اے تے تکنیک دی [illegible] ادھراں کہانیاں ڈھیر کامیاب تے اثر کرن والیاں ہوندیاں نیں۔

سنت سنگھ سیکھوں دیاں کہانیاں وچ دُگل دیاں کہانیاں وانگوں وچاراں دی اُڈان تے ٹیکنیک دی نوینتا تے نہیں پر سیکھوں نوں پنجابی جیون دے گہرے تے انگاں نوں چترن وچ کمال حاصل اے۔ اوہ پنجابی پنڈاں دے جیون نوں بیان کرن وچ اپنی قلم دا پورا زور لا دیندا اے۔ پنجابی پنڈاں دے لوکاں دے رہن سہن، ملن ورتن تے اوہناں دے آلے دوالے نوں اپنیاں کہانیاں وچ جیہڑے سوہپن نال رچیا اے اوہ سوہپن ساہنوں کتے ہور نہیں لبھدا۔

سجاد حیدر نے اپنی پہلی پنجابی کہانی "چابک سوار" ای جیہی سرل زبان تے من موہنے روپ وچ لکھی کہ پنجابی پڑھن لکھن والیاں نے اوسے ایس پہلی کہانی اُتے ای اک کامیاب کہانی کار تسلیم کر لیا۔ ایہدے مگروں اوہناں ہور کئی کہانیاں لکھیاں جیہناں وچوں "ساڈا دل موڑ دے"، "نانی"، "آخری اڈاری"، "دو موہنے"، "بہروپیا" وغیرہ خاص طور تے مشہور ہن۔ سجاد حیدر دیاں کہانیاں وچ ونڈ توں پہلاں دے پنجاب دے وسنیکاں دے جیون دی ڈاڈھی سوہنی تصویر ملدی اے۔ جدوں اچھے ہندو، مسلمان، سکھ، عیسائی سب مل جل کے رہندے سن۔ "ساڈا دل موڑ دے" دو وکھو وکھ مذہبی فرقیاں نال تعلق رکھن والے کڑی منڈے دے پیار نوں اک اچھوتے زاویے توں ویکھیا گیا اے۔ سجاد صاحباں نے کئی ریڈیو ڈرامے وی لکھے نیں۔ جیہڑے اک مجموعہ "نوا دے ہوکے" دے ناں ہیٹھ چھپ وی چکے نیں۔

سریندر سنگھ نرولا نے اپنے پہلے ناول "پیو پتر" دے چھپن نال ای ادب دی دنیا وچ اک اُچا مقام

حاصل کر لیا۔ اوہدا ایہہ ناول پنجابی ادب دے نویں ودھیا ناولاں وچ گنیا جاندا اے۔ ایہہ ناول داستان اے امرتسر شہر دی جیہدوں اوہدا اک غریب وسنیک اپنی ہڈ بیتی دے روپ وچ پیش کردا اے۔ نرولا نوں نچلے درمیانہ طبقے دے لوکاں دی پاتر اُساری وچ کمال حاصل اے۔ "پیو پتر" پڑھدیاں ہویاں ساہنوں کجھ تھاں تے ڈکنز تے بالزک دا بھُلیکھا پیندا اے تے انج لگدا اے کہ ناول کار ہر اک پاتر دی اک اک تفصیل توں پڑھن والے نوں جانوں کر دینا چاہوندا اے۔ ایس ناول وچ مرزا عبدالغنی دا کردار فن کارانہ حقیقت نگاری دا اک بڑا اعلیٰ نمونہ اے جس دی مثال پنجابی ناولاں وچ شاید ای لبھے۔

بنگال دا کال

ایس کال نے انج تاں سوجھ بوجھ رکھن والے ہر ہندوستانی نوں ٹُنبیا پر ادیباں تے فن کاراں نوں بحیثیت اک حساس طبقے دے ودھ توں ودھ متاثر کیتا۔ ایس پاروں اوہناں اپنے فن پاریاں وچ [illegible] اوہناں طاقتاں دے خلاف سخت غصے تے نفرت دا اظہار کیتا جیہڑیاں ایس کال دیاں کارن سن۔ اُردو، بنگالی تے دوجیاں علاقائی زباناں وانگ پنجابی وچ وی کال اُتے بہت سارا ادب رچیا گیا پر ایس پڑ وچ ساہنوں مجموعی طور تے استاد دامن دی شاعری تے شخصیت چھائی لبھدی اے۔ اوہ لوک جیہناں اوس ویلے لاہور تے دوجیاں شہراں وچ وڈے وڈے پبلک جلسیاں، مشاعریاں نوں سنن دا موقع ملیا اے اوہناں نوں اوہ کدی نہ وسرن والے نظارے یاد ہون گے۔ جد استاد دامن اوہناں جلسیاں تے مشاعریاں وچ اپنا کلام سناندے ہوندے سن۔ استاد ہوری جد اپنے بھاری بھرکم پہلوانی جُثے نال سٹیج تے آوندے تے اپنی گرجدار آواز وچ اوہ شعر کہندے جیہناں وچ حکمراناں تے اوہناں دے جھولی چُکاں دیاں لوک دشمن کرتوتاں دا پردہ چاک کیتا ہوندا تے سنن والے واہ واہ دے نعرے لاوندے تے اوہ سارے پڑ تے چھا جاندے۔ ویکھیا جاوے تاں جنتا وچ استاد دامن نوں ایہناں گلاں پاروں لوک چاہت نصیب ہوئی اے پر حق گل ایہہ اے کہ استاد دی ساری شخصیت، ٹھیٹھ پنجابی طور طریقے، اسلامی طبیعت، وسیع مطالعہ تے عظیم شاعرانہ صلاحیتاں نے اوہنوں استاداں دی صف وچ لیا کھڑا کیتا اے۔ اوہ اپنی ذات وچ اک پورا ادارہ نیں۔ ایس ادارے دیاں خوبیاں، خامیاں تے رچناواں دا تفصیلی جائزہ اک مضمون نہیں سگوں اک کتاب دا محتاج اے۔ استاد دامن دی شاعرانہ عظمت دا وڈا اج تائیں اُنج دا اُنج قائم اے تے اوہدی ایہہ مقبولیت تے لوک چاہت پنجابی دے زندہ، ودھ تے ہمہ گیر زبان ہون دا اک واضح ثبوت اے۔

شریف کنجاہی اُردو تے پنجابی دے اک ودھیا تے منجھے ہوئے شاعر ای نہیں سگوں اوہناں دی ذات پورے پنجابی ادب دی نمائندگی کر دی اے کیوں جے اوہ شاعر ہون توں وکھ اک اچھے نثر نگار، نقاد تے کھوجی وی نیں۔ شاعر دی حیثیت اوہ اوہ حقیقت پسند سکول نال تعلق رکھدے نیں جیہڑا ایہہ سمجھدا اے کہ ادب تے زندگی دا چولی دامن دا ساتھ اے۔ دنیا دیاں حقیقتاں تے زندگی دیاں

مسئلیاں توں انسان بچ کے کدھرے نہیں جا سکدا۔ ایس پاروں اک ادیب تے شاعر توں ایہناں حقیقتاں تے مسئلیاں نوں سمجھن تے سلجھان وچ مددگار ہونا چاہیدا اے۔ ایہہ حقیقت پسندانہ وچار اوہناں دی پنجابی شاعری وچ سانوں نظر آوندا اے۔ کجھ چر پہلاں اوہناں دے کلام دا اک مجموعہ "ککّو کسی نیں وچ جگراتے" دے ناں ہیٹھ مشرقی پنجاب وچ چھپیا سی جیہنوں اوتھے دے علمی تے ادبی لوکاں ڈاڈھا سراہیا اے۔ نثر نگار دی نکھیڑوں اوہناں پنجابی ادب دے وکھو وکھ پہلوآں اُتے تنقیدی جائزے لکھ کے پاکستان وچ تنقیدی ادب دے اگُو دی حیثیت حاصل کر لئی اے۔ اوہناں دے تنقیدی مضموناں دا مجموعہ "جھاتیاں" دے ناں نال چھپ چکا اے۔ ایہدے توں وکھ اوہناں دوجیاں زباناں دے نثری تے شعری شہپاریاں دا پنجابی نظم تے نثر وچ ترجمہ کر کے ادبی بھنڈار وچ اک نگر وادھا کیتا اے۔ اوہناں دیاں ایہہ کوششاں جنیاں وی سراہیاں جاون گھٹ اے۔

دوجی وڈی جنگ خلاف ای سانوں امرتا پریتم دی اک اچھوتی آواز سنائی دیندی اے جیہدے وچ نسوانی دلکشی تے رعنائی توں وکھ کجھ تیزی، تندی تے جھنجھلاہٹ اے۔ اوہدے ایہہ لچھن ہندوستانی سوانی دے بالعموم تے پنجابن دے بالخصوص جہالت، توہم پرستی، تے پسماندگی پاروں نیں۔ امرتا دیاں نظماں وچ اک پاسے تیویں ذات دی مظلومیت دا ذکر اے تے دوجے پاسے ایس ظلم توں پیچھا چھڈاون تے جہالت توں کڈھن دا عزم وی اے۔ ایسے عزم تے خلوص پاروں آپ نوں لوک چاہت نصیب ہوئی اے۔

عوامی تھیٹر دی تحریک

بنگال دے کال مگروں ہندوستان بھر دے اگانہہ ودھو لکھاریاں تے فن کاراں دیاں سانجھیاں جتناں نال عوامی تھیٹر دی تحریک شروع ہوئی۔ ایس تحریک نے وکھو وکھ علاقیاں دے ادب تے کلچر اُتے کئی صحت مند اثر پاؤندے پنجابی ادب تے کلچر نوں وی متاثر کیتا۔ ایس تحریک نے ڈرامے تے سٹیج دیاں ساریاں پرانیاں روائتاں تے طور طریقیاں نوں اک اک کر کے توڑ دتا۔ ڈرامہ نگاری دے فن، پیش کرن دے طور طریقے تے ٹیکنیک وچ انقلاب پیدا کر دتا۔ سٹیج دے دقیانوسی نظام، سازاں تے روشنیاں دے بے سُرے تے بے سنگم طوفان نے بڑے ننگے بھاری بوجھل پردیاں نوں، جیہڑے پاتراں تے ویکھن والیاں وچ اینویں وادھو جیہی دوری پیدا کر دیندے سن، اکا مکا دتا اتے اج ویکھن والے تے فن کار نوں اک دوجے دے نیڑے لیاون دا جتن کیتا۔ ایس تحریک نے تھیٹر دیاں اوہناں عوامی شکلاں نوں زیادہ اجاگر کیتا، جیہڑیاں شہراں دیاں رونقاں توں دور پنڈاں دیاں آزاد، کھلیاں، تے قدرتی فضاواں وچ رچیاں ہوئیاں سن۔ ایس تحریک دے کارکناں پہلی وار پنڈاں دے عوامی ناٹکاں نوں شہراں دیاں بارونق سٹیجاں تے پیش کر کے اجیہوں دے پڑھے لکھے لوکاں نوں اوہناں دے اپنے جاندار تے بھرویں کلچر توں آگاہ کیتا تے اج کلچر نوں اگے ودھان دی بڑی وڈی قومی خدمت کیتی۔

ایس دی نمائندہ شاعر تے فن کار شیلا بھاٹیہ اے۔ جیہناں لوکاں نوں ۱۹۴۷ء توں پہلاں لاہور دی کلچرل سرگرمیاں وچ شامل ہون دا موقعہ ملیا اے۔ اوہناں نوں اوہ روح پرور نظارے یاد ہون گے۔ جد شیلا تے اوہدیاں ہم جولیاں رل کے "وائی ایم سی اے"، اوپن ایئر تھیٹر، فتح چند کالج، لاہور کالج فار ویمن تے دوجے تعلیمی تے ثقافتی اداریاں دیاں سٹیجاں اُتے اپنا کلچرل پروگرام پیش کر دیاں ہوندیاں سن۔ شیلا بھاٹیہ نے BALLET طرز دیاں کئی لمیاں نظماں لکھیاں جیہناں نوں اوہ اپنیاں سہیلیاں نال مل کے موسیقی تے ترنم نال پیش کر دی سی۔ اوہدیاں ایہہ نظماں تے اوہناں نوں پیش کرن دا ڈھنگ عوامی ادب تے کلچر دی اک نویں ترقی یافتہ شکل سی کیوں جو ساڈے پرانے لوک ناٹک منظوم ای ہوندے سن تے اوہناں نوں بڑی سادگی نال کھلے سٹیجاں اتے بھاری بوجھل پردیاں تے تیز روشنیاں دے بناں ای کھلے میداناں یا پنڈاں دے چوپالاں وچ پیش کیتا جاندا سی۔ شیلا بھاٹیہ نے اوہناں ہم جولیاں نے پنجابی کلچر دے ایس پرانے روپ نوں نویں موضوع تے جدت نال پیش کر کے عوامی تھیٹر دی تحریک وچ اپنے لئی اک بڑی اُچی تھاں بنا لئی۔ جیہدے توں کوئی نقاد تے مورخ انکار نہیں کر سکدا۔ اوہدے BALLET "ہیجولا" دے تے "بن کھنڈے" پنجابی ادب وچ حالے تیک وی لاثانی نیں۔

ونڈ توں پہلاں وانگھے دے لاگے پریت نگر دے مقام اُتے ورھے دے ورھے بہار دے موسم وچ پنجابی نوجواناں دا اک اکٹھ ہوندا سی۔ جیہدے ہونہار تے شعور والے نوجوان بغیر کسے مذہبی امتیاز دے اکٹھے ہوندے سن تے اوتھے ناٹکاں، لوک ناچاں تے مشاعریاں دا اک رنگا رنگ پروگرام ہوندا سی جیہدی مثال پنجاب دی کلچرل زندگی وچ اج تیک نہیں ملدی۔ پریت نگر دے ایہناں کلچرل پروگراماں وچ شیلا بھاٹیہ دے بیلے سب توں ودھ پسند کیتے جاندے سن۔ ایس تحریک دے نال لوک گیتاں تے ناچاں نوں صرف ڈرامیاں راہیں سٹیج اُتے ای پیش نہیں کیتا گیا سگوں شاعری وچ وی سمویا گیا۔ ساڈے شاعراں نے دل کھول کے لوک گیتاں نوں ورتیا۔ اُنج تاں پروفیسر موہن سنگھ ہوری لوک گیتاں دیاں لیہاں تے کئی چھوٹیاں چھوٹیاں نظماں تے گیت لکھ چکے سن پر عوامی تھیٹر دی تحریک دے ہرمن پیارا ہون نال ایہہ رجحان ہور وی ودھیا تے نویں پود نے لوک گیتاں دے خزانے نال اپنی شاعری دیاں جھولیاں بھر لئیاں۔ احمد راہی ایس رجحان دا سب توں وڈا نمائندہ اے۔ راہی نے جیہڑے شعور، نفاست تے فن کارانہ چابکدستی نال لوک گیتاں دی نینہہ اُتے اپنی شاعری دا محل اُساریا اے۔ اوہدی مثال سانوں کدھرے نہیں ملدی۔

ملکی ونڈ تے اوہدے مگروں

پاکستان بنن نال پنجابی ادب دا رچنا اُکا بند تاں نہیں سی ہویا پر مٹھا ضرور پے گیا سی، کیوں جو پنجاب دی ایہہ دھرتی ونڈ دے جھٹکے نال سب توں ودھ لوہی گئی سی تے ایتھوں دی سماجی تے ثقافتی زندگی بالکل تہس نہس ہو کے رہ گئی سی۔ ۱۹۴۷ء توں پہلاں تاریخ دا(ں) ایہو جیہا کوئی

واقعہ نہیں دسدی ۔ جد اینے وڈے پیمانے تے انساناں دی وڈھ ٹُک ، جان مال دا نقصان تے آبادی دا تبادلہ ہویا ہووے ۔ ایس وڈے الٹ پھیر نے ساڈے لکھاریاں تے فن کاراں نوں ایہہ سوچن دا موقعہ دتا کہ ایہہ فساد صرف فرقہ وارانہ نفرت دا نتیجہ نہیں سن سگوں ایہدے پچھے اوہناں طبقیاں دا ہتھ سی جیہڑے اقتدار نوں ہتھوں کسے طرح وی چھڈنا نہیں سن چاہوندے تے اپنے مفاد لئی مختلف فرقیاں دے عوام نوں لڑاندے سن ۔ پر سچی گل ایہہ اے کہ لکھاریاں نے ایس سچائی نوں پوری طراں نہ سمجھیا تے چند نظماں توں وکھ اوہ کوئی اُچی رچنا نہ دے سکے جیہڑی کلاسکی یا اُچے ادب وچ اپنی تھاں بنا لیندی ۔ ایہدی غالباً وڈی وجہ ایہہ اے کہ پنجابی لکھاری آپ وی فساداں دی ہولناکی دا شکار ہوئے تے اوہناں نوں اینا صدمہ پہنچیا کہ اوہناں دے ذہن مفلوج ہو گئے تے تخلیق دے سوتے سُک گئے ۔ ایسے پاروں فسادات دے موضوع اُتے کسے پنجابی فنکار دی کوئی شاہکار تخلیق نظر نہیں آوندی جیہڑی اپنی اثر انگیزی تے فنی پکیائی دے پکھوں کلاسک دیاں حداں نوں چھوہندی ہووے ۔ اُنج کجھ شاعراں تے کہانی کاراں دیاں کجھ رچناواں دا انیوں چرچا ہویا اے جیویں امرتا دی "اکھاں وارث شاہ نوں" ، "راکھی دی ترنجن" وغیرہ ۔

پاکستان بنن مگروں کجھ ویلے تیک تاں قومی زبان اردو دی ترقی دا چرچا رہیا تے اِنج پنجابی دا مسئلہ کھٹائی وچ پیا رہیا ۔ پر ہولے ہولے پنجابی لکھن پڑھن والیاں اپنی مادری زبان ول دھیان دینا شروع کیتا ۔ ایس ویلے پنجابی ادب دی تخلیق دی رفتار خاصی حوصلہ افزا اے ۔ جے ایہو ٹورا جاری رہیا تے پک اے کہ ساڈے لکھاری آون والے ورھیاں وچ خاصا ادب رچ لین گے ۔

ایتھے پنجابی زبان تے ادب نوں ترقی دین دی تحریک نوں منظم کرن دا سہرا مولانا عبدالمجید سالک مرحوم تے ڈاکٹر فقیر ہوراں دے سر اے ۔ ایہناں دو قابلِ احترام بندیاں نے "پنجابی" جاری کرکے پنجابی لکھن پڑھن والیاں لئی اک فورم مہیا کر دتا ۔ ایہدے مگروں ادب تے ثقافت دی اُنتی لئی کجھ ہور وی تحریکاں شروع ہوندیاں رہیاں تے ویلے کویلے کئی جماعتاں بنیاں ۔ پر افسوس اے کہ ایہہ جماعتاں نہ چل سکیاں ۔

ہُن صورت ایہہ اے کہ پنجابی لکھن پڑھن والیاں وچ کجھ ایڈا اتحاد تے تنظیم نہیں اے تے نہ ای کوئی اجیہی ادبی تے ثقافتی جماعت یا ادارہ اے جیہڑا کسے مضبوط پروگرام دی بنیاد اُتے پنجابی دانشوراں نوں اک پلیٹ فارم تے اکٹھا کرے تے اوہناں دیاں رچناواں نوں تعمیری تے صحت مند راہواں تے اُسارن وچ مدد دیوے ۔

ایس ویلے پنجابی ادب تے ثقافت دے میدان وچ جیہڑے وکھو وکھ خیال دے لوک کم کر رہے نیں اوہناں نوں اسیں تناں گروہاں وچ ونڈ سکدے آں ۔ اک اوہناں بندیاں دا اے جیہناں اپنیاں زندگیاں دا زیادہ حصہ پنجابی شعر وادب دی تخلیق وچ بتا دتا اے ہن اوہ اپنے کارناں

دی تعریف کرن تے سنن وچ مگن رہنا چاہوندے نیں ۔ اوہ اپنے سوا کسے نوں پنجابی دا سچا شیدائی نہیں سمجھدے تے نویں لکھاریاں دیاں کوششاں اُتے تحقیر آمیز قہقہے لگا کے اوہناں دے حوصلے پست کر دے نیں ۔

دوجے گروہ وچ اوہ نوجوان ادیب تے فن کار شامل نیں جیہناں محض جدت پسندی لئی پنجابی نوں خیال دے اظہار دا ذریعہ بنایا اے ۔ تاں جے اوہ اپنے سمکالیاں توں وکھرے جاپن ۔ حق گل ایہہ اے کہ نہ تاں اوہ اپنے کلاسیکی تے لوک ادب نوں جاندے نیں اتے نہ ای پنجابی کلچر دیاں روایتاں توں آگاہ نیں ۔ نتیجہ ایہہ اے کہ اوہ بعض ویلے اجیہا مضحکہ خیز ادب تخلیق کر دے نیں جیہدا ساڈی حقیقی زندگی نال دُور دا وی کوئی رشتہ نہیں ہوندا ۔ ایہہ نوجوان پنجابی شعر تے ادب دیاں مختلف لہراں نوں جانے بناں یورپ تے فرانس دے ڈکیڈنٹ ہوئے پچھانہہ کھچو وچاراں دے وڈھ جانوں نیں ۔ اوہ بلھے شاہ دی صوفیانہ شاعری توں ودھ سارتر دے EXISTENTIONALISM وچ زیادہ دلچسپی لیندے نیں ۔ اوہ پنجابیاں دے اصل مسئلیاں نوں سمجھن دی تھاں لوکاں دی جنسی گھٹن تے اخلاقی اونتائیاں نوں چترنا ودھ پسند کر دے نیں ۔

ایہناں دوہاں وکھو وکھ گروہاں وچکار اک تیجا سکول وی اے جیہدے وچ اوہ نوجوان فنکار شامل نیں جیہڑے پنجابی ادب تے زبان دیاں کلاسیکی تے صحت مند روایتاں دے وارث نیں تے اوہناں ای ایہناں دی رکھیا کرنی اے ۔ ایسے پاروں ایہناں دیاں تخلیقاں وچ جتھے روایتی انداز لبھدا اے ، اوتھے نال ای نویں نویں موضوع ملدے نیں جیہناں نوں اوہ بڑے من موہنے تے سوہنے رنگ وچ پیش کر دے نیں تے اپنے وچاراں نوں ٹوناں تے انجانیاں ڈونگھیاں دیاں پردیاں پچھے لکان دی کوشش نہیں کر دے ۔ سگوں اپنے مشاہدے تے تجربے نوں نتار کے ابہام دے پڑھن والے تائیں اپڑاندے نیں ۔ ایسے پاروں پہلے دوہاں گروہاں دے لکھاریاں توں ودھ ایہہ لکھاری عام پڑھن لکھن والیاں وچ زیادہ مقبول نیں اتے ایس ویلے ایہدی ڈاڈھی لوڑ اے کہ ایہہ لوک اپنیاں کوششاں نوں پہلے توں وی ودھ تکھیاں کر کے پنجابی ادب تے کلچر دی اُنتی وچ ودھ ودھا کے حصہ پاون ۔۔۔ !!!

جنوری ۶۳ء توں "پنجابی ادب" اک نویں

رنگ رُوپ

وچ پیش کیتا جا رہیا اے ۔۔۔ !!

امرتا پریتم

"کوری ہانڈی"

ساڈے بابو دے گھمیار دے ویہڑے وچ روز سوہبر رہندا سی - بھاویں ایس سوہبر دی ریت وکھری سی - اہی گڑیاں سوہنیاں بھجیاں، گڑیاں پکیاں ہانڈیاں سیج بن کے پھلو جاندیاں سان - کورکوریاں - ساڈا بابو ویہڑے وچ منجی ڈاہ کے بہہ جاندا سی - جیہڑے بیٹھا اوہ حقہ پیندا، آئے گئے تے نظر رکھدا تے ساڈے ایس وند لئی اک شرط بنھدا ہوندا سی۔

اک دن باراں ورھیاں دا اک بڑا سلونا منڈا آیا تے اوہنے آوندیاں ای سبھناں ہانڈیاں وچوں جیہڑی چھیتی نال چک لئی - اک وار ٹھنگھیا تے فیر باہرے ہوہے دل ویکھن لگ پیا - مینوں اوہ سلونا منڈا بڑا چنگا لگا - میرا جی کیتا میں چھیتی نال اوس منڈے دے گل وچ بانہاں پا دیواں - پر مینوں سوہبر دی ریت پتہ سی کہ پہلاں اوہ چک کے مینوں میرے بابو کول لے جائیگا تے میرا بابو جو وی شرط بنھیں گا اوہدا فرض ہووے گا کہ اوہ شرط نوں پوریاں کرے ———!

پچھے وچوں اک تیوڑی واہاں ماردی اندر لنگھ آئی ——— "وے ایدھر کدھر آوڑیا ایں منگیا؟" تے مینوں پتہ لگ گیا کہ اوس سلونے منڈے دا ناں منگا سی تے آون والی تیوڑی اوس دی ماں سی - کیوں جو اوس منڈے نے جھٹ ناں آکھیا ——— "ماں! توں بھل گئی ایں؟ اج ہانڈی نہیں سی لینی؟"

منگا جدوں مینوں چک کے میرے بابو دی منجی کول گیا میرے بابو نے اپنی شرط بنھی "تن آنے"

منگے دی ماں جدوں گنڈھ نالوں پیسے کھول کے گنڈی پئی سی، میں سوچدی پئی ساں ——— ہنے میرے منڈے وچوں دال دی خوشبو آوے گی - میرے ماہواں وچوں چاولاں دی واشنا آوے گی - تے میرا کورا پن جاوے گا - میری سکھنی مٹ جاوے گی - میں بھرے ٹبر وچ وریاں گی ——— میرا منگا مینوں گھر وچ گھر دیاں کے رکھے گا ——— میرے منگے دی ماں مینوں گھج گھج دھووے گی ——— تے فیر اچانک میری کلپنا دے پیراں نوں ٹھیڈا لگ گیا۔ منگے دی ماں آکھدی پئی سی ———

"ہانڈی لینی تاں سی منگیا! پر سارے تن آنے ای میرے کول نیں! دال کاہدی خریداں گے، تے لون مرچ کاہدا؟"

"پر جے ہانڈی نہ لئی تاں دال خرید کے پاواں گے کاہدے وچ؟" میرے منگے نے بڑی دلیل والی گل آکھی۔ منگے دی ماں اک منٹ چپ کر رہی تے فیر آکھن لگی: "اج دال نہیں رجھ سکدی، دو آنیاں دا گڑ لے جاندے آں، روٹی کھا لواں گے۔"

میرے منگے نے اک وار میرے ول ویکھیا، تے اک وار باہرلے بوہے ول تے مینوں انج جاپیا جیویں میرا منگا سگریں وانگوں پرچھائیں راج سی، میں سوچدی ساں، تے اوہ مینوں اپنیاں باہواں وچ لے کے لنکاں دے گھوڑے نوں اڈی لاون لگا سی ……

"رکھ پرے ہانڈی تے گڑھن دی کرے" منگے دی ماں نے آکھیا، تے منگا جدوں مینوں حسرت بھریاں اکھاں نال تکدا کجھ کہن لگا سی کہ کسے چھیڑے ہوئے آدمی نے چھیتی نال تن آنے میرے بابو دی منجی اتے وگاہ سٹے تے منگے دے ہتھوں کھوہ لیا ———

"ہائے ایہہ کیہو جیہا سوہبر سی؟" میرے اندروں اک روں اٹھیا تے مینوں جاپیا کہ اج کسے ظلمی راجے نے چیپیاں دی فوج چاہڑ کے میرے منگے نوں میرا دتا سی تے مینوں زوری اپنے محلاں وچ پاون لگا سی ———!

ایہناں محلاں والیاں نوں آماں، ہانڈیاں دی کیہ لوڑ پے گئی ——— میں حیران ساں کیوں جو مینوں اک محل ورگے حویلاں وچ لیاندا گیا - تے فیر میرا جی کنب گیا، مینوں کالا رنگ گھولیا، منتاں وچ میری گنڈھ اتے اک جوتی دی شکل واہ دتی تے میرے ڈھڈ وچ اک ڈنڈا کھوبھ کے مینوں اوس نویں مکان دے متھے اتے ٹنگ دتا۔

"نظر وٹو" اک حیاتی ہاسا میرے دوالے گونجیا - پہلاں مینوں اپنے آپ اتے رونا آیا کردا، جیویں اک جوگی دا کہنا مناسی، اک نظر وٹو بن گئی تے فیر مینوں اوس مکان دے مالکاں تے ترس آیا جیہناں نوں اپنے گواڈھیاں دی انسانیت اتے اینا شک سی کہ اوہ ایس گھر دی امیری نوں کدے ویکھ نہیں سکدے ان گے - ایہہ تاں سراسر آنڈھیاں گواڈھیاں دا اپمان سی، راہ جاندیاں دی ہتک سی - کئے میں سوچن لگ پئی جیہڑے لوک حق دا کماوندے نیں، ونڈ کھاوندے نیں، آپ جیوندے نیں تے دوجیاں نوں جیون دیندے نیں اوہناں دے من وچ کدے ایہو جیہا شک نہیں پے سکدا - محنت دی کمائی نوں کدے نظر نہیں لگ سکدی - فیر ایہہ کیہی جیہی کمائی دا گھر سی؟ جیہنوں ہر ویلے نظر لگ جاون دا ہول پیا رہندا سی جیہنوں ہر ویلے انسان دی نیت اتے شک رہندا سی۔

لوک لنگھدے سن - سارے گھر ول تکدے سن - اوہدا انگ انگ سلاہوندے سن ایہدے کولوں اکھاں چرا جاندے سن ——— پر دوجے دن میں ویکھیا، سڑک پاریاں جھگیاں وچوں اک منڈا دوڑیا دوڑیا آیا، پہلاں اوہنے مکان دے باہر کھلو کے ہوٹے درباں ول تکیا تے فیر سر اچا کر کے میرے ول تکیا - میں جھٹ پچھان لیا ایہہ میرا منگا سی - میرا عاشق سی - اوہنے درباں ول ویکھیا تے اک کھوری وٹی کیوں جو ایہو درباں مینوں اوہدے کولوں کھوہ لیا سی تے فیر اوہنے میرے ول ویکھیا تے ترہک کے رہ گیا کیوں جو مینوں اک ہانڈی توں جوتی بنا دتا گیا سی - میرے منگے نے دو مٹھیاں وٹیاں تے مینوں انج جاپیا جیویں اک دن آوے گا جدوں میرا منگا مینوں جوتی دی جون وچوں کڈھ لوے گا - مینوں فیر ہانڈی دی ہانڈی بنا دوے گا ——— میرے پنڈے وچوں دال دی خوشبو آوے گی، میرے ساہواں وچوں چاولاں دی واشنا آوے گی ……

نت نواں سامان ایس گھر وچ آون لگ پیا۔ دریاں، غلیچے، کرسیاں، پلنگ، ریڈیو..... مالک دی ہوی بچے...... مالک دا دفتر، اسٹاف، ——— تے پتہ نہیں کی کیہ ——— تے اک دن اک پی بی جیہی، بانکی جیہی کڑی آئی جیہنوں ویکھ کے پتہ نہیں کیوں مینوں انج جاپیا کہ ایہہ وی اک کوری ہانڈی سی، تے میرا جی ڈولن لگا کہ ایہہ وی جیہڑے میرے وانگ ایس گھر وچ آکے جھوٹھی بن جاوے گی ——— اک کالی ہانڈی، اک نفر وٹو......

دفتر پچھلے کمرے وچ مینوں صاف اوس کڑی دی آواز آوندی رہندی سی، سارا دن اوہ اک مشین اگے بہہ کے ٹک ٹک کردی رہندی سی۔ سارے لوک اوہنوں مس ڈکس بلاؤندے سن۔

اک دن میں کیہ ویکھیاں اوہ کڑی ایس مکان دی اپرلی چھت تے چڑھ آئی۔ میں اوتھے چھجے وچ ڈنڈے ٹنگی ہوئی ساں۔ اوہدے نال اک نوجوان سی تے اوہ بڑی حلیمی نال بڑی منت نال اوہدے نال گلاں کرن لگ پئی۔

”پریم! اینج میرے دفتر نہ آیا کرو۔“

”پر میرے آون نال دفتر دے کم وچ ہرج نہیں ہوندا۔ کیوں جو میں اوس ویلے آوندا آں جس ویلے لنچ ٹائم ہوندا اے۔“

”میں تہانوں کیویں دساں پریم! کہ ایس دا ویلے وی ٹھیک نہیں!“

”توں مینوں صاف صاف کیوں نہیں دسدا کہ تیرا من میرے کولوں ہٹدا پیا اے۔“

”پریم! میرا من تیرے کولوں اگلے جنم وی نہیں ہٹ سکدا۔“

”فیر مینوں سچ دس......“

”اصل وچ گل ایہہ اے کہ میرے مالک نوں تیرا آونا چنگا نہیں لگدا۔“

”تیرے مالک نوں تیریاں گھنٹیاں دی نوکری چاہیدی اے یاں کیہ چاہیدا اے؟“

”مالک مالک ہوندا اے پریم! اوہدے کہن وچ چلنا پیندا اے...... نالے اوہ میرے اتے بڑا مہربان اے۔ اوہنے روز چھیتے ای میری ترقی کر دتی اے۔ کیہ ہور دفتر وچ میرے بھرا دی سفارش کر دتی اے ——— تے نالے مینوں آکھیا اے کہ میں جنہے دن اوہدے نال دورے اتے جایا کراں گی اوہناں دناں دی تنخواہ دونی ہووے کرے گی۔“

”توں اوہدے نال شہروں باہر وی جایا کریں گی؟“

”ایہہ تاں جانا ای پوے گا پریم! ساریاں چھٹیاں میں ای ٹائپ کردی آں، میں ای ———“

”کملا مینوں ایہہ نوکری پسند نہیں ———“

”پر نوکری بغیر گزارہ کیویں چلے گا پریم! ——— مساں مساں تاں نوکری لبھی اے ——— توں ای تاں کہندا سیں نوکری کرن لئی ———“

”پر جے نوکری چا گئی تے توں نہ بچی...... فیر؟“

مس ڈکس؟“ میں پکار کے آکھیا ”مس داس! مس کملا داس! تینوں ایہہ نہیں پتہ کہ ایہہ تیرا مالک اک کوری ہانڈی نوں جھوٹھی دی بنا سکدا اے۔ اک کالی ہانڈی، اک نفر وٹو، اک وار میرے ول ویکھ......“ پر کملا دی میرے ول کنڈ سی، اوہنے اک واری وی میرے ول نہ ویکھیا۔ کملا دے کناں وچ اوہدے مالک دے دتے ہوئے بندے ہمکدے ہوئے سن، اوہنے میری اک وی گل نہ سنی۔

پچھے دن مالک جدوں اپنی وڈی گڈی وچ بہہ کے دورے گیا۔ مس داس وی اوس گڈی وچ بیٹھی ہوئی سی۔ مس کملا داس۔ میرا جی کنب گیا۔ تے جدوں اک ہفتے پچھوں مالک واپس آیا۔ میں گڈی وچوں اتردی مس داس دا منہ ویکھیا۔ بڑا میرے وانگ نفر وٹو۔ اوہ گڈی وچوں اتر کے سدھی اپرلی منزل تے آ گئی۔ شاید اوہ بہت گھبرائی ہوئی سی۔ دفتر وچ نہ جا سکی تے میرے کول بہہ کے رون لگ پئی۔ اسی دوویں رون لگ پئیاں۔

اچانک سارے گھر وچ افراتفری پے گئی۔ چار چپھیرے پولیس نے گھیرا جا لیا۔ مالک نوں ہتھکڑی لگ گئی۔ تیویاں نوں تے بچیاں نوں پتہ نہیں کتھے گھل دتا گیا۔ دفتر دے سٹاف نوں باہر کڈھ دتا گیا تے بوہے اتے اک وڈا سارا جندرا مار کے اتے سرکاری مہر لا دتی گئی تے میں بڑے کنڈے کولوں سنیا کہ مالک نے کوئی بہت وڈا سرکاری غبن کیتا سی......

کئی دن لنگھ گئے، کئی راتاں لنگھیاں۔ فیر سرکاری جندرا کھولیا گیا، مکان دے اتے چھجے وچوں گھرولیا چیزاں باہر کڈھیاں گئیاں تے سبھناں چیزاں دی نیلامی بولن لگ پئی۔

دریاں، غلیچے، پلنگ، الماریاں، میز، کرسیاں، ریڈیو، ریفریجریٹر، سبھ کجھ اپنی تھاں توں ہل گیا سی ایہہ صرف اک چیز ایہو جیہی سی جیہڑی اپنی تھاویں پئی سی، اوہ میں ساں اک کالی ہانڈی، اک نفر وٹو ———!

اک رات بڑیاں گولیاں گولیاں انگلاں میرے پنڈے نوں چھوہیاں۔ نکیاں نکیاں انگلاں۔ ٹھنڈیاں ٹھنڈیاں انگلاں تے میں حیران ہو کے ویکھیا، میرا منکا مینوں ہولی جیہی بول جیہی میری قید وچوں کڈھدا پیا سی ——— جیہڑے اوہ کیہڑے راہوں آیا سی؟ کیہدی نظر بچا کے آیا سی۔

پتہ نہیں مینوں کیوں اچانک مس داس دا چیتا آ گیا تے میں سوچن لگ پئی شاید ایس ویلے اوہدا پریم وی اوہنوں اپنیاں باہواں وچ لے کے دلاسہ دیندا پیا ہووے گا......!

میرا منکا جدوں مینوں کچھے مار کے، نال دے گھر دا بنیرا ٹپدا تے اوہدیاں پوڑیاں لہندا اپنی جھگی وچ گیا، اوہدی ماں جاگ پئی تے اوہ بڑی گھبرا گئی۔

”ایہہ کیہ کیتا ای منکیا؟ گوانڈھی توں منگی ہوئی ہانڈی موڑ دے۔“

”ایہہ میری ہانڈی سی ——— میں لے آندی اے ———“

”ایہہ تاں نفر وٹو اے ؟“

"تُجھے میں ایہنوں دھو دھا کے ہانڈی بنا لواں گا۔؟"

"پر ایہنوں جادو کیتا ہویا اے —"

"تُجھے ہیں ایہدا جادو لاہ دیواں گا —— جادو کتھے دے؟ صرف کالک تھپی ہوئی اے۔ میں ساری کالک لاہ چھڈاں گا"

"ایہہ گل جھوٹھی اے منگیا! جے ایس ہانڈی وچ رِدھی ہوئی دال کھا کے تینوں کجھ ہو گیا ......"

میں منگے دے ہتھ وچوں تڑک کے جھپٹی نال ماں دے ہتھاں وچ لے گئی "نہیں ماں! میرے وچ رِدھی ہوئی دال کھا کے منگے نوں کجھ نہیں ہوندا — میں پاپ دی ہانڈی نہیں — میں تاں اک کوری ہانڈی آں — ایہہ کالک میں اپنے مونہہ اُتے آپ نہیں لائی، جروانیاں نے لا دتی ...."

ماں نے پتہ نہیں میری گل سمجھی کہ نہیں —— پر اوہنے منگے دی ضرور سُن لئی تے اوہدے نال رل کے میری کالک دھون لگ پئی۔

مینوں فیر مس داس دا چیتا آگیا تے میں سوچیا شاید ایس ویلے اوہدا پریم دی محبت دے ہانیاں نال اوہدے پنڈے اُتے لگی ہوئی کالک نوں دھوندا پیا ہووے گا۔

میری جُون بدل گئی۔ سویر دی پُوہ پھٹی تاں میرے ساہواں وچوں چاولاں دی خوشبو آون لگ پئی۔ اج میں امیراں دے محلاں دا نظر وٹو نہیں ساں —— اج میں غریباں دے چوگے دا گہنا ساں، تے مینوں فیر مس داس دا چیتا آگیا ......

جھُگی دے باہروں جیہڑے لوک لنگھدے پئے سن — مینوں اینج جاپیا جیویں اوہ سارے مس داس دی گل کردے پئے سن ...... میں گھبرا گئی — تے فیر اک بندہ جھُگی دے اندر وڑ آیا —— منگیا تُوں سُنیا ای کہ نہیں؟"

"کیہہ؟"

"اوہ جیہڑی سامنے وڈے مکان وچ اک کُڑی آوندی جاندی سی اُتھوں وچ ڈُب کے مرگئی .....؟"

"کیہڑی کُڑی؟"

میرے جیہڑے منگے نوں کجھ پتہ نہ لگا۔ پر مینوں سارا پتہ لگ گیا، سارا پتہ اکر جیہی سُوہنی ہانڈی لئی ٹُٹ گئی کہ سماج دے من وچ عجب دا اوہ پانی نہیں سی، جیہدے نال اوہ اک کوری ہانڈی دی کالک لاہ دیندا — اوہنوں دھو لیندا، پونجھ لیندا ...... تے تھے جوڑ کے اک گہنا بنا لیندا ......!

---

* حنیف چودھری

جیجاں

خوشیئے نے ویہڑے دے اک کھونجے وچ بالن دی چھبڑی لیا کے سُٹ دتی۔ ہالے اوہنے اپنے متھے توں مُڑھکا وی نہیں سی پونجھیا کہ اوہدی ووہٹی جیجاں دے کھنگن دی واج کجھ اینج آئی جیویں کسے دق دے پرانے مریض نوں اُتھو چھڑیا ہووے۔ اوہ کھنگھ سُن کے خوشیئے دا تریلا ہویا متھا آپے ای سُک گیا۔ پر پریشانی دے ہزاراں کنڈے دماغ وچ چُبھن لگ پئے۔ اوہدے خیالاں دے سجرے گُچھیاں تے پریشانی دے انگیارے ڈگ پئے۔ اتے ایہہ جھلس گئے۔

خوشیئے نے تاں سوچیا سی کہ جیجاں نوں تھوڑا بہتا بخار ہو وے گا۔ جیہڑا دو تناں دیاں مکسچراں دواکھیوں نال اُتر جاوے گا۔ اوہ چھیتی ای چنگی بھلی ہو جاوے گی تے اوہدے نال اے روہی وچوں بالن لین جایا کرے گی۔ اوہنوں ساہ دوایا کرے گی ...... تے جدوں اوہ تھک ہار کے تاں گوں ساہ لین لئی اوہدی زلفاں دی مٹھی چھاں وچ بیٹھیا کرے گا۔ تے جدوں اوہدی ساری تھکن، ساری ہار اک نویں حیاتی وچ بدل جایا کرے گی۔ اوہدوں اوہ ساہی کڈھ کے فیر لکڑیاں نوں قعبے وچ کے اپنے رُتے ہوئے سفنیاں توں مناوے گا۔ زندگی دے ٹٹے ہوئے ارادیاں نوں اٹھاوے گا —— جیجاں دی ہر خواہش نوں پورا کرے گا۔ جیجاں نوں چاندی دی ہسلی بنوا کے دلوے گا ...... چوڑیاں گھڑوا کے پہناوے گا۔ اوہدی ہر گل پوری کریگا ...... پر ہن جیجاں دی کھنگھ نے اوہدے خیالاں دی وگدی ہوئی بیڑی نوں ڈوب دتا۔

اوہ بجھ جیہا گیا۔

تے تھکے تھکے پیراں نال جیجاں کول گیا۔ بوہے تائیں اپڑدیاں اوہدے بُلھ وی سُک گئے۔ سُکے بُلھیاں تے زبان پھیر دیاں ہویاں مدھم جیہی واج وچ جیجاں نوں پچھیا:-

"ہُن تیرا کیہہ حال اے؟"

"ٹھیک آں!" منجی تے پئی ہوئی جیجاں اُٹھ کے بہہ گئی تے خوشیئے دے مونہہ ول ٹِکٹِکی لا کے ویکھن لگ پئی۔

خوشیئے نے وی جیجاں ول ویکھیا۔ لتھا ہویا چہرہ! کھلرے ہوئے شاہ وال ——! جاگو میٹی اکھاں! کوکے توں خالی نک ویکھ کے اوہنے اک ہوکا جیہا بھریا۔ جیویں پانی نال

ہجھی ہوئی نکڑی نے کوڑا دھوآں چھڈیا ہوئے - فیر خوشیئے نے آلے وچ پئی ہوئی دوا دی پڑیاں وَل ویکھ کے پچھیا :-

"کاڑھا بنا کے پی لیا سی ؟"

"ہاں ! پی لیا سی - تدت تاں بخار ٹٹیا نہیں تاں خورے کدوں تیکر رہندا ...... پر ہُن کھنگ آون لگ پئی اے - ایہدی دوا وی ...."

"ایہدی دوا وی قصبے توں لئی آواں گا" خوشیئے نے خیالات دیاں گھمن گھیریاں چوں نکل کے اکا فیر ٹٹے ہوئے موڑھے تے چگیرے دے کے بہہ گیا تے ٹُک کھان لگ پیا ---- لاگے بیٹھی ہوئی جیجاں نے دو تِن واری کوئی گل کرن دی کوشش کیتی - ہر واری خوشیئے دے چہرے وَل ویکھدی پر گل موہنوں نہ نکلدی - فیر اوہ چھیت بول پئی :

"شیداں دی کڑی سجاتاں آئی سی -"

"ہوں -" خوشیئے نے روٹی کھاندیاں ہوئیاں ہنگارا دتا -

"اپنے بھرا دے ویاہ دیاں ٹُوماں وکھاون آئی سی -"

"کداں آئی سی ؟ خوشیئے نے پانی دا گلاس مُکا کے گل تے زور دتا" ٹُوماں وکھاون - ؟

"آہو !"

تے خوشیئے نے جیجاں دے دل دی گل بُجھ کئی - اوہ ساری گل سمجھ گیا کہ جیجاں کیہ کہنا چاہوندی سی - ایہہ سب کجھ جاندیاں ہویاں وی خوشیئے نے گل دا رخ کسے ہور پاسے موڑ دتا تے کہن لگا :

"اوہدے بھرا دا ویاہ کدوں ایں ؟"

"اوہ دی بیندراں نوں ---"

"تدوں تیک توں وَل ہو جاویں گی ---- گھوڑے ورگی ......"

جھٹ کو مگروں خوشیا بالن ویچن قصبے چلا گیا ----

شام نوں جد اوہ گھر آیا تاں رات دے گھپ ہنیریاں اُتے چاروں پاسے چاننی دا چانناں کھلر ہویا سی - رات چپ چپیتی خوشی دی راہواں حقانی لنگھ رہی سی - خوشیئے نے کوٹھے وچ وڑدیاں ای دیوے دی لو اُچی کر دتی تے عکس جیجاں دی سرہاندی بہہ گیا - جیجاں سُتی ہوئی سی ---- پر اوہدا چاننی ورگا حسن جاگ رہیا سی - جہدے رُخسار دا تِل مُسکرا رہیا سی - مسکراوندے بلہوں ویکھ کے اوہدے دل وچ اوس نوں چُمن دی شدید پیاس جاگ پئی - اوہ ہولی جہے اوہدے اُتو جھک گیا ---- تے ہور جھک گیا - جدوں خوشیئے دا گرم ساہ اوہدیاں سُگندیاں گلھاں نال ٹکرایا ---- اوہ جاگ پئی ---- چانناں ہس پیا - اوہ اکھاں کھولیاں جیویں ویکھدیاں ویکھدیاں ای گلاب دا پھُل کھڑ جاوے ----

"کُسی آ گئے او ---؟"

"ہاں !" خوشیئے نے سُکے ہوئے بلھاں تے زبان پھیر کے جواب دتا --- "آگیا آں --- تیرے لئی کھنگھ دی دوا وی لے آیاں آں تے ......" تے اوہ اپنے کھیسے وچ ہتھ پا کے کجھ بھالن لگ پیا -

جیجاں اُٹھ کے بہہ گئی -

"تے چاندی دا کوکا وی ---!"

"چاندی دا کوکا --- !" جیجاں دے چہرے تے کئی چند کھِل گئے --- "میرے لئی ......؟"

"ہاں تیرے لئی ---" خوشیئے نے دھوڑ بھرے موہنہ تے ہتھ پھیر کے آکھیا -

"اج بالن مہنگا وکیا سی - اس لئی سوچیا - چلو تیرے لئی ......!"

"دکھاؤ تاں --- !" جیجاں نے جھپٹا مار کے کوکا ہتھوں پھڑ لیا --- "میں پا کے ویکھاں ......!"

کوکا پا کے جیویں جیجاں دا حُسن نکھر گیا ...... مکمل ہو گیا !

"ہُن میں کداں لگنی آں ؟"

"بہت ای چنگی --- بہت ای سُندر --- مَن دی رانی ---"

تے من دی رانی ہولی جہے راجے دے سینے نال لگ گئی تے خوشیئے نوں انج جاپیا جیویں کئی چن اوہدے سینے نال لگ گئے ہون -

تڑکے جدوں رات دے آخری دیوے اپنے شمپنی چاننے نال رات دے راہیاں نوں پگڈنڈیاں دکھاون لگ پئے --- تے جیجاں اُٹھ کے بہہ گئی - دوا کھان نال اوہدا جی ہلکا سی - کھنگھ نوں وی آرام سی ---

شفق نے حالے اپنے رنگ نہیں سن کیتے - جدوں جیجاں شیشے دا ٹکڑا لے کے ویہڑے دے اک کھونجے کھڑی ہو گئی اپنا کوکا ویکھن لگ پئی - جڑے کوکے دی حقاں اوہ اپنے حُسن دا نکھار حسن دی تازگی ---- تے حسن دی چاننی ویکھ رہی سی -

فیر جدوں جیجاں نے کوکا لاہ کے سرہانے لیڑے نال بنھ لیا تے خوشیئے نے حیرانی نال پچھیا :

"کوکا کیوں لاہ دتا ؟"

"موہنہ ہتھ دھون لگی آں ! پانی لگن نال اوہدی آب ماری جاوے گی -"

تے خوشیا جیجاں دی ایس سادگی تے کھڑ کھڑ ہس پیا -

دوجے دن جدوں خوشیا بالن لین روہی دل جان لگا تے جیجاں وی اوہدے نال جان لئی تیار ہو گئی - خوشیئے نے دو تِن واری روکیا وی کہ کل توں مینہ نوں اُٹھی آیں - کھنگھ حالے ستی نہیں تے توں نہ جا - کتے ایداں نہ ہووے کہ روگ ودھ جاوے - پر اوہ نہ منی تے آکھن لگی ---- "جدوں بالن وڈھدے وڈھدے تسی تھک جاوو گے --- تے میں تہانوں ساہ دواواں گی ---- کدوں تائیں وسیٹی منی رہاں گی ----"

"اچھیا ! تیری مرضی چل ----!"

خوشیا جیجاں دی گل نہ ٹال سکیا۔ پر اوہدا ذہن کئے بھورے خیالاں دی گھمّن گھیری وچ جا پھسیا۔ اوس دل وچ آکھیا ـــــ جھلی اج کیوں نہیں کہندی کہ بالن ودھ وڈھنا لگے نے پیسے وی ودھ لبھن گے۔ جیجاں دے جیانجھر تے کڑے بن سکدے نے پر خوشیا آپ وی جاندا سی کہ ٹوماں نال سوانی دا حُسن گھٹ جاندا اے۔ اوہدا حُسن مکمل نہیں ہوندا ـــــ جیجاں خوشیے نال جیلی گئی ـــــ!

فیر ہر روز جان لگ پئی ـــ ویلا جاندی دے گھٹے پچھاں نوں جگاوندا لنگھدا رہیا۔

تناں ورھیاں اندر خوشیے دی مالی حالت چنگی سدھر چکی سی۔ نالے جیجاں نے وی اپنے لئی کجھ ٹوماں بنا لئیاں سن ـــــ چاندی سہلی ـــ چاندی دیاں چوڑیاں تے چاندی دے کانٹے تے ہر ویلے جیجاں دے جسم تے لش لش کردے رہندے ـــــ تے جدوں کدی اوہ ساریاں ٹوماں پالیندی تے اوس ویلے اوہ ٹوماں دی ہنڈولی بن جاندی۔

کجھ چر مگروں خوشیے نے بالن لا کے لیاون لئی اک کھوتا وی خرید کر لیا۔ جیہڑا سارا دن رونہی چردا رہندا تے شام ویلے بالن دے گٹھ لیاں دی سہتاں قصبے لے جا کے ویچ دیندا ـــ گئی رات تاراں دی چھاویں اوہ گھر آوندا ـــــ جیجاں اوہدی اُڈیک وچ بیٹھی جاگدیاں گھڑیاں ویہندی رہندی۔

جیاقی بہاراں دے سجّے ہوئے تاراں نوں چھیڑدی جا رہی سی ـــــ تے بہاراں دے گیت شمی مجیریاں توں نکل کے جاندے نال گنجیاں یاد ہے سن ـــ !!!

اک دن خوشیا تے جیجاں بالن لین رونہی دی سہتاں پہاڑ ول ٹر گئے ـــــ اوہ بہت دور نکل گئے۔ بہت دور پئے ـــــ ایتھوں تائیں کہ پہاڑ دے دامن تے اپڑ گئے۔ پہاڑ تے چڑھدے چڑھدے اک مٹھے چشمے تے اپڑ گئے۔ نِترے ہوئے پانی نوں ویکھ کے اوہناں دی پیاس جاگ پئی اوہناں نے کھوتے کھوتے نوں اک پتھر نال بنھ دتا تے آپوں پانی پین لگ پئے ـــــ خوشیے نے پانی دا گھٹ بھریا سی کہ پہاڑ دے پچھلے پاسیوں اک مظلوم عورت دے رون کُرلاون دی واج کناں وچ پئی۔

"لوکو میں لُٹی گئی ـــــ مینوں ایہدے کولوں بچاؤ ...."

خوشیا اکدم اٹھ کھلوتا ـــ تے ہتھ کھلوارہ چھڑکے پہاڑ دی گھمّیں ول چڑھن لگ پیا ـ جیجاں نے حیران ہو کے پچھیا!

کیہ گل اے؟

کجھ نہیں ، میں ہنے آوندا آں ـــــ توں ٹھہر ـــــ خوشیے دی واج پہاڑاں وچ گونج گئی۔ جیجاں نے اپنی عادت دے مطابق نک دا کوکا ، جیجی دا چھلّا ، باہواں دے کڑے لاہ کے لیڑے نال بنھ کے اک پتھر تے رکھ دتے تے آپ چشمے تے بہہ کے مونہہ ہتھ دھوون لگ پئی۔

اینے چر اوہدی نظر خوشیے ول گئی۔ خوشیے دا پیر پتھر توں تلک گیا تے ہیٹھاں غار ول رڑھ پیا ـــــ جیجاں کُرلاوندی ننگے پیر توں سنگی خوشیے ول جھپٹی۔

خوشیا اک روڑے وانگ رڑھ رہیا سی۔

جیجاں پاگلاں وانگ اوہدے ول دوڑی۔ ویکھدیاں ویکھدیاں خوشیا غار وچ نظراں توں اوہلے ہو گیا۔ جیجاں دھاڑاں مار مار رون لگ پئی تے خوشیے دی زندگی توں مایوس ہو گئی۔

روندیاں روندیاں اوہنے چشمے ول ویکھیا۔ جتھے اوہدے لیڑے وچ ٹوماں بدھیاں رکھیاں سن۔ جتھے کھوتا بدھا کھلوتا سی۔ دُور اک آدمی چشمے ول آ رہیا سی۔ جیجاں روندی پٹدی چشمے ول دوڑی ـــ!

شام ہو ویلے پتہ نہیں خوشیا کیویں باہر نکل آیا۔ سر مونہہ تے تھکّا ہویا رت وگ رہی سی۔ تے لنگڑاوندا چشمے تے اپڑ گیا ـــــ اوتھے پیلاں تاں اوہنے جیجاں دا پاٹیا ہویا لیڑا ویکھیا تے مگر جیجاں دی مُردہ لاش ـــــ!

اوہ لاش ویکھ کے بے ہوش ہو کے ڈِگ پیا۔

دُور اک آدمی خوشیے دے کھوتے اُتے بیٹھی جیجاں دیاں ٹوماں وجاوندا تے گاوندا جا رہیا سی ـــــ !!!

★ گلزار

دیور جی ؟

"دسیا ناں بھابی تے دیور کیوں شادی کر سکدے نیں؟" راج دی گل سن کے کیدار چڑ گیا۔ اوہنے جھنجھلا کے راج نوں والاں توں پھڑیا —— تے تن چار تھپڑ جما دتے۔

"ہن دسنا ایں کہ نہیں؟"

"ہچھا، وال چھڈ، فیر دساں گا" پر راج وی ہس رہیا سی

"اک شرط اے!"

"کیہ؟"

"بوتل کھلوا"

"کھلواندا آں، دس ——"

"نہیں پہلاں بوتل کھلوا، فیر دساں گا"

کیدار نے نوکر نوں سدیا، پیسے دتے اتے بوتل منگوا کے کھول دتی، راج نے گلاساں وچ پائی۔ کیدار اجے تیک جواب دی اڈیک کر رہیا سی۔

"ہویا ایہاں کہ کرتی وی چنگی سی، گھرانہ دی چنگی سی۔ پر اوہدا اک نازک جیہا رشتہ نکل آیا۔ ایسی لئی میں نہ کر دتی"

"رشتہ کیہا؟"

اوہو ای بھرجائی تے دیور والا پُٹیا نوں جاندا ایں؟"

"کیہڑی پُٹیا؟"

"واہ اکو ای تاں تیری پُٹیا سی، ہور کیہڑی؟"

"کون؟ مسوری والی؟"

"ہاں، ہور کون؟ جیہناں نال مسوری مہینہ گھمدے اگاوندا رہیا ایں"

دوویں اج کھلکھلا کے ہس پئے جیویں زندگی دا سبھ توں وڈا لطیفہ ہتھ لگ گیا ہووے دوویں اک دوجے دے پٹاں تے ہتھ مار کے ہسدے رہے۔ ہسدیاں ہسدیاں اوہناں دیاں پسلیاں دکھن لگ پئیاں۔ دوہاں بار بار ہتھ ملائے، بار بار گلے ملے۔ سبھے دی ایڈی وڈی

چال نوں دوہاں نے مات دے دتی سی۔

کیدار نے اپنے خوشی وچ ادھا ہور منگوا لیا۔

"اج پروگرام ہو جاوے راج"

"آپاں تاں پہلے ای تیار آں"

"کیتھے چلیئے؟"

"بیلا ول چلدے آں"

"بس اک ایہو ای خرابی اے تیرے وچ، چنگیاں بھلیاں تھاواں چھڈ کے بیلا ای چنگا لگدا اے"

"تاں فیر"

"اج کوئی نواں مال کیوں نہ لبھیا جاوے"

"پرسوں یار بیلا دے اوتھے اک نواں مال آون والا سی"

"ایہہ دھندا کدوں توں شروع کیتا اے؟"

"مذاق نہیں، پچھلی واری اوس بڈھی نے کہیا سی"

"کون اے؟"

"ایہہ تاں پتہ نہیں، بس کہندی سی بالکل دوجی بیلا اے۔"

"سن یار، جے بیلا بڑا مناکھنی تاں؟"

کیدار فیر زور دی ٹھٹھا مار کے ہس پیا۔

"سونہہ رب دی، اُنج ہی اناڑی توں، اوہناں دی شکل مان ہجین ہووے تاں اوہناں نوں کوئی فرق نہیں پیندا۔ اوہ تاں فیر غیر کڑی اے۔"

دوہاں نے بوتل دی تلچھٹ وی سنجوڑ لئی۔

"چلو، چلیئے"

تے پروگرام طے ہو گیا۔

بیلا دے پچھے۔ نویں کڑی تاں ضرور آئی سی پر کجھ جھکی جھکی جیہی —— ماس گھٹے، ہڈیاں وددھ!

"کوئی گل بنی نہیں۔ ایہدے نالوں تاں منہ متھی ہوئی بیلا ای چنگی اے"

پر کیدار دی ضد سی کہ چنگی بھاویں منگر نہیں چنگنی۔

دوویں بیلا دیوں تھکے لہہ آئے۔

تے فیر چانیاں گلیاں دے کنجواڑے تے ہنیریاں گلیاں وچاں پوڑیاں چڑھدیاں رات جوان ہو گئی۔ سچ دنج کے باریاں، بوہیاں تے کوٹھیاں تے آ بیٹھی۔ کئے تریڑاں پیا

باوڈر، کتے کھنڈی ہوئی لالی، کتے ماس دے لوتھڑ، کتے ہڈیاں دے پنجر، کتے نگھلی ہوئی دھات، کتے اگیا ہویا چمڑا، کتے اکٹھا ہویا دھوآں، کتے ڈھیندی ہوئی لو۔ رات ہر روپ وچ — ہر دکان تے سج رہی سی۔ وِک رہی سی۔ پر کیدار تے راج دی صلاح کتے نہ بنی بوتل دی تیجھٹ مونہہ نوں آ رہی سی۔ رات گلے وچ اڑ گئی سی۔ پتہ نہیں سی کیہ کیہ کاگ اُڈ جاوے۔ اوہ فیر پوڑیاں اتر گئے تے فیر پوڑیاں چڑھ گئے۔

اچانک دوہاں دی صلاح رل گئی۔

کنک ونی سُٹور قد کڑی، بھریا بھریا سریر، کیدار نے ہتھ لایا تاں جیویں ترتھک گئی۔

"پہلاں مول تول تاں کر لئو سیٹھ!" نائکہ نے کیدار دی بیتابی تاڑدیاں کہیا۔

"جو کہیں گی اوہ دیاں گے" فقرے وچ راج دی دلچسپی وی اگھڑدی سی۔

کیدار کڑی دے پچھے پچھے وڑھدا چلا گیا۔ راج نے سگرٹ سُلگایا تے نائکہ دے کول جا بہہ گیا۔ دو تن کڑیاں ہور ساہویں آ بیٹھیاں سن، کوئی جچی نہیں"

اوہ کیدار نوں اڈیکن لگ پیا۔

"اوہلا تاں کیہ اے؟" اوہنے نائکہ توں پچھیا

"نیلما اے" تے نائکہ فیر حقہ گڑگڑاون لگ پئی۔

کیدار ساہویں بیٹھیاں کڑیاں نوں جاچن لگ پیا۔ ساریاں دیاں ساریاں پلپلیاں جیہیاں، ہتھل ہتھل کردے سریر جیویں کسے نے ڈھیر دا ڈھیر گنھیا ہویا آٹا رکھ دتا ہووے۔ اک تاں جیویں کرسی نوں وگدی وگدی ہتھلے مکن لگ پئی سی — پر اوہ کڑی نیلما تاں ——— کیہ کسیا سریر سی جیویں کسے نے کسّ کے کھول پہنائی ہووے۔

اک آدمی دوجے کمرے چوں باہر نکلیا، نائکہ نوں پیسے دتے اتے باہر چلا گیا۔

"سالے! کیسے جنگلی لوک آ جاندے نیں"

"کیہ ہویا؟" ٹکدی کڑی نے پچھیا۔

"ویکھ ناں بہج کے سارے بٹن توڑ دتے نیں"

راج نے فیر سگرٹ سلگایا ——— نائکہ اجے وی حقہ گڑگڑا رہی سی۔ اک ہتھل ہتھل کردی کڑی راج دے کول آ کھلوتی۔

"ذرا اک سگرٹ تاں پلاؤ، سیٹھ!"

"ہاں لئو ——"

"کوئی جچی کہ نہیں؟" کڑی نے مروتاً پچھیا۔

"ہاں، اوہ نیلما"

اینے وچ نیلما آ گئی ——— کیدار وی باہر آ گیا۔

نیلما تے راج اندر چلے گئے۔

نیلما واقعی اوہناں سبھناں توں وکھ سی ——— تے بھریا بھریا ہویا سریر جیویں کسے نے کسّ کے کمان تے چلہ چڑھایا ہووے ———

راج نے ہتھ پیر کھوہے اتے بستر تے پے گیا۔

"اوہ کون سی؟" نیلما نے پچھیا۔

"کون؟"

"اوہ جیہڑا پہلاں آیا سی"

"میرا بھرا اے"

"ہوں" نیلما ذرا جنا مسکائی۔

"تسی دو ویں بھرا اکو ای عورت کر دے او؟"

راج نوں چنگا نہ لگیا ——— چپ رہیا۔

نیلما نے فیر کہیا ———

"اک رشتے نال تاں میں تہاڈی ——— بھرجائی لگی ناں"

پل کو راج دا سر بھنا گیا ——— اوہنے ہتھ پیر سمیٹے تے تیزی نال باہر نکل گیا۔ کیدار نے پچھیا وی پر اوہ اگے ودھ گیا۔ صرف نیلما دی ہولی جیہی ہاسی اوہدے کناں وچ پئی جیہڑی کہہ رہی سی ———

"پتہ نہیں دیور جی کیوں ناراض ہو گئے نیں!"

---

* بقیہ ڈاک

قدرت اللہ سمہ سٹہ

دکل پہلو واری "پنجابی ادب" ویکھن نوں لبھا اے۔ ڈاکٹر وحید قریشی، محمد صفدر میر، مشتاق، انظہر، نکہ بجیو آنگھے لکھاریاں دا تعاون دسدا اے پئی ہن سب توں پنجابی لکھاری کٹھے ہو گئے۔ اج ایہناں ٹرہے لکھے بندیاں توں ای امید کیتی جاسکدی اے پئی اوہ مادری زبان نوں اج دوجیاں زباناں دی ڈھانی وچ لیا کھلارن گے ———!!

پنجاں پانیاں دے پنجابی کلاکاراں دی

اجوکی کہانی

اج دی پنجابی کہانی دی اِک سچجی چون

ترتیب دین والے: (۱) محمد آصف خان (۲) محمد عظیم بھٹی (۳) شہباز ملک ★

ایس مجموعے وچ پنجابی دے ایہناں کلاکاراں دیاں چونویاں کہانیاں شامل ہین

صوفی تبسم — نانک سنگھ — رشید سلیم سیمیں — جیت سیٹھی —

راجندر سنگھ بیدی — غلام علی چودھری — امرتا پریتم — آصف [illegible]

نواز — سُجان سنگھ — رستم عمرو — افضل احسن —

سنت سنگھ سیکھوں — اکمل علیمی — حنیف باوا — حنیف چودھری

انور سجاد — کرتار سنگھ دگل — سلیم خان گمی — شہباز ملک —

تے محمد آصف خان

★ کتاب چھپ رہی اے ★

مکتبہ پنجابی ادب ★ سنت نگر لاہور

★ گیانی گورمکھ سنگھ مسافر

رُباعیاں

جیہڑ میری نوں خاموشی نے دتی ہور روانی
جتنی چُپ کیتی میں اتنی کھُلدی گئی کہانی!
حرف نہ دسدے بول نہ سُندے بانی پریم اگمّی
جیہڑا نہیں پچھیوں ودھ ہے میری بے زبانی

پیار دا رس کیتے مُک نہ جاوے پیواں نہیں چکھاں
پریم بچن سنڈیہ میرا سانجھ سانجھ میں رکھاں!
میں نسچے دا مالک پکا ہیں وشواس دا پاتر
میرے کول مرد دا دل اے ایہہ نہیں چنچل اکھاں

سماں سمندر لہراں بن کے جیوں جیوں دھپھڑ مارے
گُجے نوں لت کاری اگنی ہو گئے سگوں سہارے
مینوں ڈبیا ایہہ سمجھ زمانے چھڈیا میرا اچھا
دھکے کھا کے کشتی میری بچ گئی انت کنارے

جان نہیں جڑھ موت دے اندر جو جیون نوں مارے
جیون ہی جیون تے بھاڑ رو لوڑ موت سہارے
جیون بازی لاون والے جیون پان سدیوی
جیہے گھپ ہنیرے اندر بہت چمکن تارے!

ظفر اقبال

نظم

☆

اوہدے گھر دے پچھواڑے
اک مالیاں دا چھوٹا جیہا باغ وی اے
اوہدی پینگھ دے آسے پاسے
مالیاں دے تازے تازے چھلڑ کھرے ہوئے سن

اوہ میری اپنی واقف وی نہیں سی
فِر وی اوہ میرے آکھن تے

میرے کولوں پچھے وچوں ملٹے توڑن اٹھی
پر بنے تے جا کے رُک گئی،
مُکھڑا موڑ کے آکھن لگی: اگے کِسراں جاواں،
رکھا کنڈیاں والی واڑ بنا گیا اے جیہڑی

میتھوں لنگھی نہیں جاندی

اینا کہہ کے ہس پئی، تے واپس آ گئی

میں ہولی جیہی آکھیا،
(جیہڑا اوہنے نہیں سُنیا)
سوہنیے! تیرے تے کجھ پہنچن مٹی دی،

میں نوں دل دا
کنڈیاں والا جنگل لنگھنا پیندا اے،
میں وی اگے نہیں جا سکدا،

میں وی ڈرناں آں،

تیرے تے میرے وچ کوئی فرق نہیں،
بس تیرے وچ اکو گل دا وادھا اے،
تے میرے وچ اکو گل دا گھاٹا اے:

توں ہس کے واپس آ گئی ایں
تے میں ہر واری رو کے واپس آونا آں!

☆

جگتار

لوچنا

چُپ کنی ہے ایہہ رات
نِکی کوڑی ہے اکل
تڑپدی اے روح مری بے چین ایواں
جس طرحاں سگر چ چھل

چپ کنی ہے ایہہ رات
واج کوئی آوندی نہیں
زندگی نوں چنبڑی پرچھاویں وانگوں جھکناں
جس طرحاں چپ چاپ تارا ٹٹ جاندا اے کوئی
جس طرحاں ہر اک دھڑکن دی ہے گونگی ویدنا
رات ہے ہُمس بھری بُلا کوئی وگدا نہیں
تلخیاں دا گھور ہنیرا دیپ کوئی جگدا نہیں۔

کس طرحاں گذرے گی رات
کس طرحاں ٹُٹے گا جادو چپ دا
زندگی چاہوندی کسے دا اج ساتھ

کون میری سوچ وِچوں لنگھیپ
بن کے پرچھاواں جیہا،
تلخیاں، بے چینیاں، تنہائی دا بھر لیا،
پیار توں سکھنا ہے ایہہ جیون مرا،
لوے لاکھے جنگل نوں اُڈدے ہوئے پنچھی دی چھاں
جھٹ دے لئی بس کدی پہنچیا؟
کیہ ہویا جے میریاں سوچاں چوں کوئی لنگھیا
جھنڈ میری لوڑدی ہے عمراں دا ساتھ
چپ کنی ہے ایہہ رات۔

دین بہاراں کیہ کراں، جے اک وی چھٹی نہ میرے رنگ بتی
ہجر دی گرمی چ پگھلی جا رہی دیہہ موم بتی

زندگی میری ہجر تے اندھ کار،
جھول میرے پیار دی ہے سکھنی
بند نیں میرے گھر دی سارے دوار
میں کراں کیہڑے کسے دا انتظار،
جد نہیں کیتا کسے کوئی قرار،

کاروان آوے گا کیہ جد دُھوڑ وی دیندی نہ وکھائی،
کِس طرحاں ہرے گا جیہڑے بدلی اک وی نہ چھائی،
اوڑ ہے دوس کمنڈیں اوڑ ہے
سوڑ ہائے سوڑ ہے۔

چپ کنی ہے ایہہ رات، اکنی کوڑی ہے اکلّ
تڑپدی اے رُوح مری بے چین ایواں جس طرحاں سے گرچھ چھل
ہو نہیں سکدی اے خوشی توڑ سکدی اے اکلّ
اکو کسے دی مسکنی، مٹھی کسے دی اک گل

• [illegible]

خداوندا مدد!

(۱)
ساڈا مڈھ قدیم دا توں حامی،
ساڈی آس مراد دا در توں ہیوں!
سخت مشکلاں وچ ہیں آسرا توں
ساڈا عاجزاں دا سدا گھر توں ہیوں!

(۲)
نبی ولی گذار گئے وقت جتنا،
تیرے عرش عظیم دی چھاں تھلے!
شالا خیر ہووے ساڈی جندڑی دی
سدا رہن ساڈے تیری بانہہ تھلے!

(۳)
ہیسی پربتاں دا نشان کوئی،
نہ ای زمین نوں توں اجے سو دھیا سی
پر توں ازل توں لے کے ابد تیکن،
میرے مولا! کرماں جوگیا سی!!

(۴)
تیری نظر دے وچ ہزار برساں،
اک گزری شام دے وانگ ہوون!
لگی پچھلے پہر دی رات وانگوں،
دن چڑھن توں پہل رواں ہون!

(۵)
سماں سدا بہار دی ندی وانگوں
بچے پتراں ہتھیں رڑھا دیندا!
اوس خواب اکھراوہ وی بھُل جاندے!
سورج چڑھ کے جیہنوں بُھلا دیندا!

(۶)
ساڈا مڈھ قدیم توں آسرا توں،
ساڈی آس مراد دا در مولا!
راکھا جان دا ساڈی توں ابد تیکن،
ساڈا عاجزاں دا سدا گھر مولا!

——— (آئزک واٹس توں) ———

رؤف شیخ

سرناواں :

جے کر تینوں چِٹھی پاواں ،
کیہ لکھّاں گا میں سرناواں !

پیاری لکھّاں ، سوہنی لکھّاں ،
رانی یاں من موہنی لکھّاں !

جند حیاتی یاں دل لکھّاں ،
یاں سدھراں دی منزل لکھّاں
محرم لکھّاں ، سجن لکھّاں ،
اپنے دل دی دھڑکن لکھّاں !

یار لکھّاں یاں بیلی لکھّاں ،
یاں ہمراز سہیلی لکھّاں !
ساتھی لکھّاں ، ہانی لکھّاں ،
بجھّن ہار کہانی لکھّاں !

کیوں چنبے دی کلی نہ لکھّاں ؟
یاں مصری دی ڈلی نہ لکھّاں ؟
تینوں پھُل گلاب دا لکھّاں ،
یاں فر جام شراب دا لکھّاں !

لمیاں زلفاں والی لکھّاں ،
بانکی یاں متوالی لکھّاں !
تینوں اَت مٹیار جہی لکھّاں ،
اپنا سمجھا پیار جہا لکھّاں !
یاں فر اپنی جان جہی لکھّاں ،
غزلاں دا دیوان جہا لکھّاں !
یاں فر چن دا ٹکڑا لکھّاں ،
اپنے گیت دا مکھڑا لکھّاں

تینوں اپنی ہیر نہ لکھّاں ،
متھے دی تقدیر نہ لکھّاں !
الھڑ مست جوانی لکھّاں ،
اپنے دل دی رانی لکھّاں !
تینوں دین ایمان جہی لکھّاں ،
اپنا مان تران جہا لکھّاں !
تینوں طور دا نُور نہ لکھّاں ؟
یاں فردوس دی حور نہ لکھّاں ؟

سرناواں نہیں جچدا مینوں ،
جھوٹ کہے نہیں بچدا مینوں
میں نہیں لکھدا تینوں چِٹھی ،
بھاویں توں ایں کیڈی مٹھی !

جے کر تینوں چِٹھی پاواں ،
کیہ لکھّاں گا میں سرناواں !

○ افضل احسن

غزل

کر گیا اج برباد اوہ دل دا وسدا رسدا شہر،
دھرتی اُتے پے گیا اوڑک اسماناں دا قہر!

میں منصور نہیں پر سولی تے ٹنگیا ہویا آں،
میں سقراط نہیں پر میتوں پینا پے گیا زہر،

کے نہ اگے اوہدے باجھوں پُچھیا دل دا حال،
اوہدے باجھوں ہتے جل وچ کیے نکھولی گہر!

اوہدے پیار دی اگ دا بھانبڑ پانی توں نہ بُجھے،
ہر پل کھیہ کے انگھن بدل دل وچ شکر دوپہر

احق کیہہ پچھیا اے مینوں اوہدے پیار دی گل،
اکھاں وچ وگدی رہندی اے رچادی اک اک نہر!

○ رندھیر سنگھ چند

گیت

اکھیاں وچ جگراتے چبھے
نیند پرائی
چین نہ آئے
تارے گن گن رات لنگھائی

ساری عمر وچھوڑہ نہ سکدے
اک دوجے نوں دو پرچھاویں
ایداں دل نوں چین نہ ملیا
کدی نہ بیٹھے ہو اک تھاویں
جیٹھ ہاڑ دیاں دھپاں وانگر،
تپتے ہجر دی گرمی ساڑے،
جند تہائی
تارے گن گن رات لنگھائی۔

تیریاں یاداں دل اندر تے
انج آن کے چھائیاں
لوہے لاکھے تھلاں اُتّے
بدلیاں چڑھ آئیاں۔
پل پل دل دے ٹکڑے اُتّے
انبر دیاں طرحاں غم دو دھوئے
رُت سکائی
تارے گن گن رات لنگھائی!!!

تسنیم احمد خان

رب تے دِل

کئے سارے کرناں والا
نور دا اک سمندر
اگ دا اک دریا

نکی جنی بستی دے وچ
آ وسیا اے

تے اپنے اندر، انمول پیار دا دیوا
بال کے مینوں، وچ تے پن دا ڈنگا پیڈ کھا
پتھراں بھریا، اوکھا راہ
وکھاوندا رہندا اے

تے اپنی چھاتی تھلے
شکر دوپہری لوتوں مینوں
انج رکھدا اے جیویں
نکے جنے بوٹے اُتّے
وڈّے رکھ دی چھاں

انور سعید جاکھڑوی

مُورکھ کھوج

جد راتیں
گھپ ہنیرے
اسماناں تے نِکے نِکے تارے چڑھدے
تاں اوہ —
دُکھاں درداں دی ماری دنیا نوں ویکھ کے
دھرتی ماتا دے قدماں اُتّے
ساری راتیں
ہنجو کیرن بیر وگاون
تاں جے نور —
ساڈے وگدے ہنجو ویکھ کے
دکھاں درداں دے پرچھاویں
دُور کِتے نس جاون —

پر ایہہ لوکی —
سانجھ سویرے

ہنجواں نوں وی شبنم آکھ
اک دوجے نوں وڈہ دکھاون

● انور سعید خان ● بالاں لئی

اُستاد بکھا

جالندھر شہر توں ہٹدے وَل اک نِکا جیہا پنڈ وسدا اے جیہدا ناں اے بستی دانشمنداں - ونڈ توں پہلاں ایہہ مسلماناں دا پنڈ سی اتے پٹھاناں دی چوکھی ساری مالکی سی - ایہناں توں وکھ دوجیاں قوماں وی وسدیاں سن -

وڈ وڈیریاں دے ویلے دی گل اے پئی ایتھے اک موچی ہوندا سی جیہدا ناں سی استاد بکھا - موچی آدمی سی - مہینیاں وہیاں دہاڑیاں گھروں کوئی نہ کوئی اجیہا کارا کردا ہوندا سی پئی سارا پنڈ اوہ گل چھیڑ کر کر کئی کئی چر کھیاں ماردا رہندا -

اوہدا اپنا کاروبار چنگا چلدا ہوندا سی ، اوہدے وچ اک بجیڑ سی کہ اوہ ڈوڈے پیندا ہوندا سی تے پنڈ دے ڈوڈے پین والیاں دی ڈھانی اوتھے لگی رہندی ، گُونڈھی کنگا کھڑکدا رہندا - کدے کدے نعرے دی واج وی آجاندی - نہیں تاں بیٹھے بندے ہولی ہولی گلاں کر دے رہندے - چین ، امریکہ ، ایران ، کوہ قاف ، ہمالیہ ، نہ جانے کتھے کتھے دیاں اک دوجے نوں سیراں کرا دندے رہندے - ایہہ وکھ گل اے پئی اوہناں وچوں کسے نے وی اوہ ملک یاں خطاں نہیں ویکھے ہوندے سن بس سُنیاں سُنائیاں گلاں یا فیر ڈوڈیاں دی جھوک وچ جو کجھ موہنوں نکل جاوے - کوئی دی کسے وچ دی گل نہیں سی مُکدا - ڈوڈے گھوٹ نال گل کرن والے نوں سُندے تے ہنگارے بھردے رہندے -

اُستاد بکھا جتیاں سیوندا رہندا - واری آوندی تاں آری تے ہتھ دا ظلم رکھ کے دوجے نوں مونہہ لالیندا - جیہدے وچ گھٹ گھٹ دودھ سیر کو ڈوڈیاں دا کڈھیا پانی ہوندا سی - جے کسے آکھیا؛ "اُستاد ! مٹھا آوندے ؟" اوہنے آکھنا "نہیں یار ، مٹھے نال اوہدا سواد رہ جاندا اے - جناں چر تالو وچ ڈنگ نہ مارے ، نشے دا سواد کیہہ آیا ؟"

کدے کدے وچوں کسے نوں پیا استاد ! سیلے ہویاں چوکھا چر ہو گیا اے ، کوئی ہتھ ہو جاوے ؟ اوہدا آری والا ہتھ رک جاندا ، آں ہکو ڈٹ کے جیت وَل تکنا تے فیر آکھنا —" ہاں اوئے کرمیا ! ایہہ مہینہ دیہہ دن گھٹے ای لنگھ گئے" فیر جیب گُوجھے دی نرٹی نوں موہنہ وچ دبی - کجھ گھٹ ڈیکھا لاونا جیویں ساڈی منتر پڑھدے ہوندے نیں اتے آکھنا —— "کرمیا ! آوندا جمعہ بھاگاں والا آرہیا اے - رب خیر کرے گے ...."

جمعہ والے دیہاڑے اوہ چٹے پڑے ، ٹوپی تاریاں والی مُچھی کے مروڑھیاں تے حاجیاں والا رومال دھر لینا - جس ویلے ویکھنا پئی لوکی جمعہ پڑھن ٹر گئے نیں ، آنڈھ گوانڈھ سجناں گھراں

وچ جانا، تے گھر دے وڈّے وڈیرے نوں سدّا دے آونا۔ نال دے نال ایہہ وی آکھنا پئی جاپانا دی ہنیڑ اے اک ادھی سفالی دے دیو۔ جے کوئی رہندا پچھدا گھر ہویا تاں پرات منگ لیاونی۔ جد نوں نیدے پرسیاں جتّے جاندے ٹپنڈے مکھ ہو جاندے تاں تانگے وچ پا شہرے جاندے اتے اوتھے تھوڑے ویدے مل کرکے وچ وٹ لیندے۔ شہر توں ای چاول، گوشت، اتے الّیاں پرلیاں چیزاں وستاں خریدیاں تے مُڑ پنڈ پرت آونا۔ آوندے ای دیگ چاڑھ دینی۔

اجے نوں لوکاں سجھ بڑھ کے پرت پینا۔ آوندے جاوندے نے پچھنا — "اُستاد جی! اج تاں بڑیاں رونقاں لائیاں نیں۔" اوہنے ہس کے آکھنا — "سبھ بھراواں دی مہربانی اے۔ میں وچلا کیہ آں۔ گھرو گھری کھیڑا لا آؤ تے دیگ تیار اے۔"

اوہناں گھر اپڑنا تاں سوائیاں دسنا پئی اُستاد پکا پلاؤ دا سدّا دے گیا اے۔ لوکاں بھکھ تُرکھی کرن لئی دارو سوچدیاں سوچدیاں اوتھے اپڑ جانا۔

جد سبھ لوکاں بہہ جانا تاں اُستاد نے چاول ونڈنے شروع کر دینے۔ اتے جد لوکاں کھاون لگ پینا تے اوہنے بھاوراں والا وڈا پکّا چھڑ کے لوکاں نوں جھبلن لگ پینا۔ لوکاں سرپاسیوں واہ پئی کرنی تے اُستاد نے ٹکّی ٹکّی ہسی نال آکھنا "بکّھے دا تاں پکّا ای پکّا اے۔ باقی تاں سبھ بھائیاں دی مہربانی ایں۔"

ایہہ تاں دوجے دہاڑے پتہ لگنا پئی اُستاد نے اٹکی کیہ سنجھ کیتا سی۔ لا!

پنجابی انسائیکلوپیڈیا

نویں، پرانے پنجابی لکھاریاں اتے جیون تے رچناواں بارے ڈھیر ساریاں غلط فہمیاں تے غلط بیانیاں مجدیاں نیں۔ ایہناں نوں دُور کرن تے صحیح معلومات موں اک تھاں کٹھیاں کرن لئی ڈاکٹر ہرنام سنگھ شان ہوری پنجابی انسائیکلوپیڈیا تیار کر رہے نیں۔ پنجابی شاعراں، لکھاریاں، ناشراں، ترجمہ کاراں نوں درخواست کیتی جاندی اے کہ جے اوہ چاہون تاں اپنے بارے یاں اپنے جانوں بارے حالات لکھ کے بھیج دینے ہون تے پتہ تے گھل سکدے نیں۔

ڈاکٹر ہرنام سنگھ شان ایم اے پی ایچ ڈی۔
ہیڈ آف دی پنجابی ڈیپارٹمنٹ
پنجاب یونیورسٹی چنڈی گڑھ (بھارت)

نسیم جہاں
اٹھویں جماعت

گدھا

کالیا ہسنا باغیں چرناں
تیرے پیریں جھانجھراں پائیاں!

سنگاں تیریاں تے ہے کیہ کجھ لکھیا
نت تے مرغائیاں!
اگے تاں ٹپاسیں نوں نوں کوٹھے
ہُن نہیں ٹپیندیاں کھائیاں!

کھائی ٹپیے دے کن ٹرلگیا،
دنیا ایں رام دوہائیاں!
ماس ماس تیریاں کتیاں کھادا،
ہڈیاں ریت رُلائیاں!

ہڈیاں تیریاں دا محل چنایا،
وچ رکھی مائی مری!
تیرا دکھ سُن کے دے،
ہیند ہوگئی پوری پوری

★

کواکب خان
ستویں جماعت

بجھوتھاں!

پچھیاں بجھارتاں دے جواب اپنی جاچ دے موتی دھاگا ... ترتیب
... پچھی۔ ایہناں دے جواب صحیح ...
بشریٰ حمید (لائل پور) پرویز خان (لاہور) طارق منصور (لیل پور)
اک غلطی والے: ... شاہین (... الوالدم ثریا خانم (لاہور)
فردوس (ملتان) نواب خان (شیخوپورہ) ...
(ایہناں نوں رسالے گھل دتے گئے نیں)

۱۔ اپی گورکری
اوہدے دھڑ وچ لکیر!

۲۔ اپی گورکری، اوہدے ذری ذری وند
کھاندی کھاندی رجے ناہیں، بنجھ چکاوے پنڈ

۳۔ آٹھ کاٹھ دا پنجرہ، نوں تاراں دی ڈور۔
بی بی چلی سوہرے، کون کھڑاوے مور!

۴۔ ایہہ گورکا،
نالے بنیا شیخوپورہ، نالے ہرن مینارہ
دسدا گھرنداچ رہیا،
لاہور بنیا سارا،

۵۔ کابل گئاں چاٹھیا اگ لگی مُلتان
دلی بجھو کاں ماریاں، رستہ گیا ہندوستان!

★

*شاد فیروز پوری

سیالا آیا

مٹھی رُت تے پالا آیا
لوکی کہن سیالا آیا!

پالے توں ایں گرمی نٹھی
ڈردی ڈردی ہو گئی کٹھی

کوٹ سویٹر پہن پاواں گے
نالے آنڈے رس کھاواں گے

باتوجی توں لے کے پیسے
کھاواں گا چلغوزے لے کے

چاہ پیواں گے تتی تتی،
واہ واہ وچ سیالے کھتی

لمیاں لمیاں آئیاں راتاں،
رجاں گے سُن سُن کے باتاں

کڑیاں دی ایہ نظم ایہہ دسو،
شادو ایہہ بالو پڑھ پڑھ ہسو!

*

*گوراں دتہ کھنہ

حضرت علیؓ دا انصاف!

حضرت علیؓ اونٹھ اپنے تے، چڑھ کے کتے نوں جاوندے
سن رستے وچ اونٹھاں والے اک ٹکیپ رولا پاوندے
پچھن لگے کیوں نے جھگڑو، آپس دے وچ بھائی
جو جھگڑا اے نال پریم دے، ختم کرو وکھ دائی
نال ادب دے سیس جھکا کے، بولے اونٹھاں والے
"حصہ ونڈ دے بیٹھے ہاں حضرت، پوے نہ ونڈ سکھالے
سمجھ نہ آوے کیویں ونڈیئے، حصے پرتی سائیاں
کے نوں لگدی ہاں کوئی ودھ، بننے نے بے سیانئیں
علیؓ کہیا "سمجھاؤ مینوں، کیہ جھگڑا اے بھائی
کہن تے اڈیئی گرما گرمی، دے نہیں لڑائی
بولے اونٹھاں والے "داتا! اونٹھ سترھاں سارے
ونڈن والے تِن جنے ہاں، گھٹ ودھ دے انو سارے
اِکس کہیا "میں ادھا حصہ، اپنے حق دا چاہواں
دوجے کہیا "میں تیجا حصہ، لے کے ہی سکھ پاواں!
تیجے کہیا "ہے میرا حصہ، نوواں شک نہ کائی
بنا لیتیاں چین نہ کرساں، کرساں سدا لڑائی!
حضرت علیؓ اونٹھ اپنا چا، ستراں وچ رلا کے
آکھن لگے "اپنا اپنا، حصہ لوو ونڈا کے!
ادھے والے نوں نوں دتے، چھیں تیسرے تائیں
دو نوویں والے نوں دتے، اُس مہراں دے سائیں!
اِس ودھ دتے گئے ستراں، اکس شیس وچ آیا
سو سی اپنا علی صاحب دا، آپ ہی اپنا پایا!
اِس ودھ نال عقل دے حضرت، جگ وچ نیاں کمایا
اوہ دی خوش ہو گئے گھراں نوں، گھگھنے آنند چھایا!

محمد آصف خاں

ادبی سرگرمیاں

رائٹرز گلڈ لاہور

اعلان دے مطابق ۱۸ نومبر ۱۹۶۱ء نوں منیر نیازی تے ڈاکٹر فقیر ہوراں نال اک شام منائی جانی سی۔ منیر نیازی ہوراں تاں اَج ای نہ اجلاس وچ آئے۔ ڈاکٹر فقیر ہوری آئے ہوئے تاں سن، پر صحت دے سوا سبب اوہناں کوئی گل نہ کیتی۔ اوہ آپ دے سن پچھی جیوں دسیا ای نہیں گیا۔ پچھی اپنی زندگی، شاعری تے ادبی سرگرمیاں نال لوکاں نوں جانوں کروانا اے۔ ڈاکٹر عبدالسلام خورشید ہوری آکھدے سن پچھی چیف میٹنگ وچ ایہہ ہے کیہ پکایا گیا سی اوہدے وچ ڈاکٹر فقیر ہوری موجود سن۔ جیکر ایہہ کیویں اگوں کردے ہیں پچھی اوہناں نوں پتہ نہیں سی۔ آئے سجناں جھقیرے جنہاں کیتے کرکریں نکیویں اوہ اپنے بارے کجھ دسن پر اوتھے ہر سوال دا جواب سی "فیر دساں گا"۔ اوڑک لوکاں تنگ ہو کے اوہناں توں اک دو غزلاں سنیاں تے ایہہ بے سوادی شام لنگھائی۔

۱۶ دسمبر دے پروگرام وچ سبھ توں پہلاں ڈاکٹر عبدالسلام خورشید ہوراں اپنا مضمون "پنجابی زبان دا مستقبل" پڑھیا۔ ایہہ مضمون اردو وچ لکھیا ہویا سی تے سجناں نوں اعتراض سی پئی پنجابی دے اجلاس وچ اردو زبان دے وچ مضمون نہیں پڑھنا چاہیدا سی۔ اوڑک ایہہ مضمون سنایا گیا کیوں جو ایہہ ڈاکٹر خورشید ہوراں دا لکھیا مضمون سی جیہڑے پنجابی شاخ دے کنوینر نیں۔

سلطان محمود آشفتہ ہوراں نوں اعتراض سی پئی مضمون وچ پنجابی دے مستقبل بارے اجیہی کوئی گل نہیں کیتی گئی جیہڑی گل اے پئی ایہدے وچ لوکاں دیاں گلاں نے بایں کماں تے اعتراض سن۔ پیر فردوس تلاقی پروگرام سی پئی کیویں پنجابی نوں ترقی دتی جا سکدی اے۔ ہوراں توں وکھ اک ناں ایم مسعود سی ایس پی ہوراں دے اوس گل نوں جھٹلایا گیا پئی پنجابی مغربی پاکستان دی قومی زبان نہیں۔ مسعود ہوراں اپنے اک مضمون وچ جیہڑا اوہناں علاقائی زباناں دی کانفرنس وچ پڑھیا سی، ایہہ دسیا سی پئی ایہہ ضروری نہیں جیہڑی اک ملک دی قومی زبان ہووے اوہ سرکاری زبان وی ہووے۔ اوہناں دوہاں وچ نکھیڑا کردیاں دسیا سی پئی قومی زبان تاں اوہ ہوندی اے جیہڑی اوس ملک وچ رہندی ہوئی قوم دیاں قوماں بولن۔ جیویں ساڈے پاکستان وچ پنجابی، سندھی، پشتو وغیرہ بولیاں جاندیاں نیں۔ ایہہ اجیہوں دیاں قومی زباناں نیں۔ پر سرکاری زبان لئی ایہہ ضروری نہیں کہ اوہ اوتھے بولی وی جاندی ہووے۔ سرکار اپنا کم چلان لئی ملکی یاں غیر ملکی کسے وی زبان نوں سرکاری زبان منتھ سکدی اے۔ ڈاکٹر خورشید ہوراں دا خیال سی پئی مسعود ہوراں والی ونڈ صحیح نہیں۔ اردو دی ساڈی قومی تے سرکاری زبان اے۔

مضمون وچ اوہناں پنجابی ادبی اکیڈمی بارے دی گل کیتی۔ اوہناں لکھیا ہے کہ سرکار پنجابی دی ترقی لئی ۲۵ ہزار روپیہ امداد دیندی اے۔ پر ایہہ روپیہ پنجابی دی ترقی اُتے نہیں خرچیا جاندا سگوں اکاڈمی فارسی دیاں کتاباں چھاپدی رہندی اے۔ ایہدے بارے چوہدری محمد افضل خان ہوراں (جیہڑے اجلاس دی صدارت کر رہے سن) آکھیا پئی ایہہ گل کسے حد تائیں صحیح نہیں کیوں جو فارسی دے نال نال پنجابی ادبی اکاڈمی ہُن تائیں ۱۔ ہیر وارث ۲۔ کلیات بلھے شاہ ۳۔ سانگ تے پنجابی ۴۔ یوسف زلیخا ۵۔ شاہ حسین ورگیاں کتاباں چھاپ چکی ہے۔

اپنے مضمون وچ ڈاکٹر ہوراں اوہناں اُتے وی اعتراض کیتا سی جیہڑے لوک ایہہ آہندے نیں پئی مادری زبان وچ تعلیم ہونی چاہیدی اے۔ اینج جاپدا اے کہ ایہہ وی کجھ پنجابی بارے دی گل دا مرڑا ای سی پئی کیوں جو اج تائیں اجے ایہو گل ہے تے آن بچے مادری زبان وچ تعلیم وتاں جیہڑے فائدے ہوندے نیں اوہ ہور کسے طرحاں نہیں ہو سکدے سب توں وڈی اوکڑ ایہہ ہوندی اے بچہ جے کسے ہور زبان وچ تعلیم دتی جاوے تاں بچہ اوس زبان دے لفظاں دے معنی ای سمجھدے کردا ادھی عمر لنگھا دیندا اے۔

اگے جا کے فیر ڈاکٹر ہوراں "سکھ تے پنجابی" بارے دی گل کیتی۔ اک سجن نوں اعتراض سی پئی ڈاکٹر ہوراں آپ گورمکھی جاندے نہیں تاں اینویں کیوں سنیاں سنایاں گلاں تے اعتبار کر دے نیں۔ اوہ دسیا ہے پنجابی ادب وچ سنسکرت دے ہندو سکھ لکھاریاں دیاں چیزاں چھپدیاں رہندیاں نیں اساڈی تاں زبان وچ ایڈا فرق نہیں لبھا۔ جیہدے بارے ڈاکٹر ہوراں اشارہ کیتا اے۔ اوس سجن نے ایہہ وی آکھیا پئی کجھ ہندو سکھ لکھاری اپنے مضموناں وچ ہندی سنسکرت دے لفظ ورتدے نیں پر ایہہ وڈے وڈے لکھاریاں دا فعل اے۔ ایہدے خلاف وی اوہناں دے ادبی رسالے جیویں پنجابی دنیا (ایجاد)، چنیا (دہلی) کہانی (امرتسر) رنگ روپ (بیندی گرھٹو) وغیرہ وغیرہ لکھدے رہندے نیں۔ نومبر ۱۹۵۱ء دے پنجابی دنیا (جیہڑا کہ اک سرکاری پرچہ اے) دے اداریہ وچ اجیہے لکھاریاں دی نندیا کیتی گئی اے جیہڑے نرول پنجابی چھڈ کے سنسکرت وغیرہ دے لفظاں والی مصنوعی زبان لکھدے نیں۔

ایہدے مگروں صوفی تبسم ہوراں غزل دے تن شعر سنائے۔ اک شعر سی:-

تیرے لیندیاں نیں الکھاں ، آہاں بھردیاں نیں الکھاں

تیرے ویکھنے دی خاطر کیہہ کجھ کر دیاں نیں الکھاں

مڑ اوہناں اپنی پرانی نظم "یاداں تے فریاداں" سنائی جیہڑی "پنجابی ادب" دے جنوری ۱۹۵۱ء دے پرچے وچ چھپ چکی اے۔ ایہدے مگروں عبدالمجید بھٹی ہوراں اپنی کہانی "الکھاں دیاں باراں" پڑھ کے سنائی۔ واہ واہ دے سوا کسے سجن نے اوہدے بارے کوئی گل نہ کیتی۔

○ باجد صدیقی ڈھڈیاں پروفیسر محمد صفدر میر تے ڈاکٹر وحید قریشی ہوراں دے ناں پڑھ کے جی بڑا خوش ہویا اے۔ شفقت ہوراں دا منو بھائی تے مضمون تے منو بھائی دی نظم "یوسف" دوویں پیاریاں چیزاں نیں ـــ اک گل آکھاں کہ جے پہلیاں پرچیاں دی کتابت ایس نالوں سوہنی تے حسن کھچویں ہوندی سی۔

○ خلیل الرحمٰن فاروقی لائل پور ہن تاں بالاں دی پنجابی وچ ڈاڈھی دلچسپی لین لگ پئے نیں کیوں جو پنجابی سکول وچ لگ گئی اے۔ ٹھیک ہووے جے کدی کتاب وی بالاں لئی ایہدے وچ دو چار صفحے رکھ چھڈدے نیں۔

○ سعید قمر لاہور مینوں چنگے اے اک واری کُتی "سوانی نمبر" کڈھیا سی۔ میرا مطلب اے اوہدے وچلیاں نظماں، غزلاں، کہانیاں سبھ سوانیاں نے لکھیاں ہوئیاں سن۔ ہو سکدا اے کجھ پڑھیاں لکھیاں سوانیاں نے کتنی زور لا کے کجھ نہ کجھ لکھیا لیا ہووے پر امرتا پریتم، رشیدہ سلیم سیمیں، نجمہ اقبال تاں منیاں پر منیاں لکھاریاں نیں۔ ایہہ کدھر نوں گئیاں۔ کتاں چر ہویا ایہناں دی کوئی چیز نظر نہیں آئی۔

○ نذیر چودھری ○ لیہ ضروری گل ایہہ نہیں ہوندی تے نہ ای ایہہ فرض اے کہ پہلاں پہلاں پرچیاں صفحیاں تے مشہور لکھن والے دا ای کلام ہووے۔ چاہیدے اوہ پڑھن نوں وی جی نہ کرے اتے چھاپدیں اوہ مشہور دی مرکز وچ ہون پاروں ہون۔

○ محمد مسعود عالم ارشل ہجرانی کرل چھاوریاں سرگودھا محمد صفدر میر ہوراں دے ناول دی اُٹھان بڑا سوہنا سوال اے۔ کیہ اینویں نکارا ای دنیا سی یاں اگے نوں وی جیہڑا رہوے گا۔ اوہ ساڈے چنگیاں وچوں بھارتی لکھاری ہُن وی نیں دے ، اوہناں نوں چھُٹی تاں نہیں دتی۔

ـــ صفحہ ۵۲ وی ویکھو ـــ

راجہ رسالو ملتان

نومبر ۶۱ء دے پرچے وچ ڈاکٹر عبدالسلام خورشید ہوراں دا خط تے اوہدے نال آصف خان ہوراں دا خط وی پڑھیا ۔ ایس سلسلے وچ میں ڈاکٹر ہوراں دا حامی آں بھئی آصف خان ہوراں دی زبان دن بدن ساڈے لئی ڈکھری زبان ہوندی جاندی اے ۔ ایہہ ٹھیک اے بھئی جیہڑی چیز چھاپے دیاں واڈھیاں وچوں نکلے آ جاندی اے اوہنوں ہر کوئی پڑھیگا ۔ پر ساڈوں ایہہ وی ویکھنا پوے گا بھئی اوہنوں پڑھن والے بہتی تعداد وچ پاکستانی ہون تے جیہناں وچوں بہت گھٹ سنسکرت تے ہندی نوں جانن والے ہون گے ۔ فیر ساڈوں ایہہ وی ویکھنا پوے گا بھئی جیہڑا لفظ اسیں ورت رہے آں اوہدا مفہوم کسے علاقے وچ جا کے بدل تاں نہیں جاندا ۔ مثال دے طور تے خان ہوراں پچھلے کسے پرچے وچ اک لفظ "تلبا" ورتیا سی تے اوہ وی حور کول لئی ۔ میں اوہناں دی خدمت وچ بڑے ادب نال عرض کراں گا بھئی تلبا جیہڑے لفظاں وچ ورتیا جاندا اے ۔

میں وی منناں واں بھئی ہندی تے سنسکرت دے لفظ زیادہ مضموناں وچ ای ورتے جاندے نیں پر ایہنے وی نہیں ہونے چاہیدے بھئی دوجے دی سمجھ وچ ای کوئی نہ آوے مثلاً لکھیاں ہویاں دو چار لائناں نوں ویکھو ــــ امرتا شیخ تا میر سید سالو وچ موتی ڈولدیاں جواب دتا کریں دکھی پنجاباں دے کرنے پلٹے نیں تے وارث نوں اسیں ایہنی ونگار یا اے ۔ شاید اوہ اج کل پنجابی ہیر دے دکھانت نوں ہیر دا تواں روپ دے سکے تے عام جنتا دے ہردے وچیں نوں اوہناں دے بیر کنڈیاں نال چھانٹی نہ کر سکے تاں جے ہرکیاں تے ہاونیاں دی ریت جیہی کے پنجاب دی زمین سدا لئی اچے چپ جیہی اک سکے گی تنی آپ ای سوچو ایہدے وچ کے لفظاں دے معنے ہر بندے نوں آوندے نیں ۔ ایس سلسلے وچ میرا اپنا خیال ایہہ وے بھئی ساڈوں ایہناں تھوڑ دلا نہیں ہونا چاہیدا اے بھئی ایہہ دوجیاں زباناں دے لفظاں کولوں ایویں پچھے ہٹیے ۔ ساڈوں اوہ لفظ ضرور اپنا لینے چاہیدے نیں جیہڑے کناں نوں سجاوے نہ لگن تے زبان اوا کرن لگیاں گھبراوندے نہ تے ایہدے نال نال جے صبر نال گزارہ ہو جاوے تاں خواہ مخواہ پڑھن تے "کھٹ جھٹ" دے لگے لفظ ۔ پاہندے جان ۔ ڈاکٹر ہوراں نے جو شو افضل دین ہوراں دی مثال دتی اے بھئی اوہناں مشرقی پنجاب دے ادیباں دے کٹھ وچ کہیا سی بھئی "تہاڈی زبان ساڈی سمجھ وچ نہیں آوندی" رہی آصف خان ہوراں نوں یاد ہووے تاں آں بھئی چوہدری محمد افضل خان ہوراں وانوں دتی گئی اک چاہ پارٹی وچ بیٹھے سی تے خان ہوری ہی کجانے پڑھ رہے ساں ۔ جناب گورمکھ سنگھ مسافر ہوراں آکھیا سی بھئی :-

"پاک پنجاب دی زبان سن کے میں آنند ہویا واں تے اوہ زبان جیہڑی ساڈے لکھاری لکھدے نیں اوہ پنجابی نہیں ــــ کجھ ہور اے ۔"

ملک نذر علی بالی ۔ ہڈالی (سرگودھا)

نومبر ۶۱ء دا "پنجابی ادب" ملیا ۔ ایس پرچے وچ لکھ نے بڑی بریک قلم استعمال کیتی اے ۔ اکتوبر دے پرچے دی کتابت بڑی سوہنی تے من موہنی سی ۔ قلم دی زد موٹی سی ۔ امید اے کہ دسمبر دا "پنجابی ادب" بڑا سوہنا ہووے گا ۔

"پنجابی ادب" لاہور دا اگلا شمارہ "ڈرامہ نمبر" ہووے گا !

لاہور کا مینا بازار ـــــ ریڈکراس کے میدان میں

اپنے دیس میں سب کچھ ہے پیارے

بیگم میجر جنرل اختیار رانا مینا بازار کا رسم افتتاح کر رہی ہیں۔
ان کے بائیں طرف ریڈ کراس کی صدر بیگم وقار النساء نون اور
بیگم بریگیڈیئر سعید الدین خاں ہیں۔

چٹپٹے کباب

ممتا کی آغوش

تاجِ برطانیہ کے آفتاب و ماہتاب اور زریں ستارے

ملکہ میری کی آغوش میں جارج ششم

ملکہ وکٹوریہ کی گود میں ڈیوک آف ونڈسر

بچپن کی قدسی شہزادی (مارگریٹ)

دو بیٹیاں، آگے بڑی بہن (ملکہ الزبتھ) اور پیچھے ننھی مارگریٹ

Phone No. 65323 Regd. L. No. 7405

Monthly PUNJABI ADAB, Lahore

نویں سال دے پہلے مہینے وچ

جنوری ٦٢ء

پنجابی ادب لاہور

دی سالگرہ تے خاص نمبر (ڈرامہ)

:- تہاڈی خدمت وچ پیش کیتا جاوے گا۔

—— اک جھات ——

منظوم ڈرامے

۱۔	راجہ رسالو	محمد صفدر میر
۲۔	؟	منو بھائی
۳۔	؟	نواز

ترجمے وغیرہ

۴۔	Desire Under the Elms	(امریکی)	یوجین اونیل ترجمہ محمد صفدر میر
۵۔	No Exit	(فرانسیسی)	ژاں پال سارتر
۶۔	Blood Wedding	(ہسپانوی)	گارشیا لورکا

ضخامت : دو سو صفحے — مل ۲ روپے

سہ رنگا ٹائٹل

